

glas

Slovenske kulturne akcije

Leto XXIV, 9-10

EL VOCERO DE LA ACCION CULTURAL ESLOVENA

September-oktober 1977

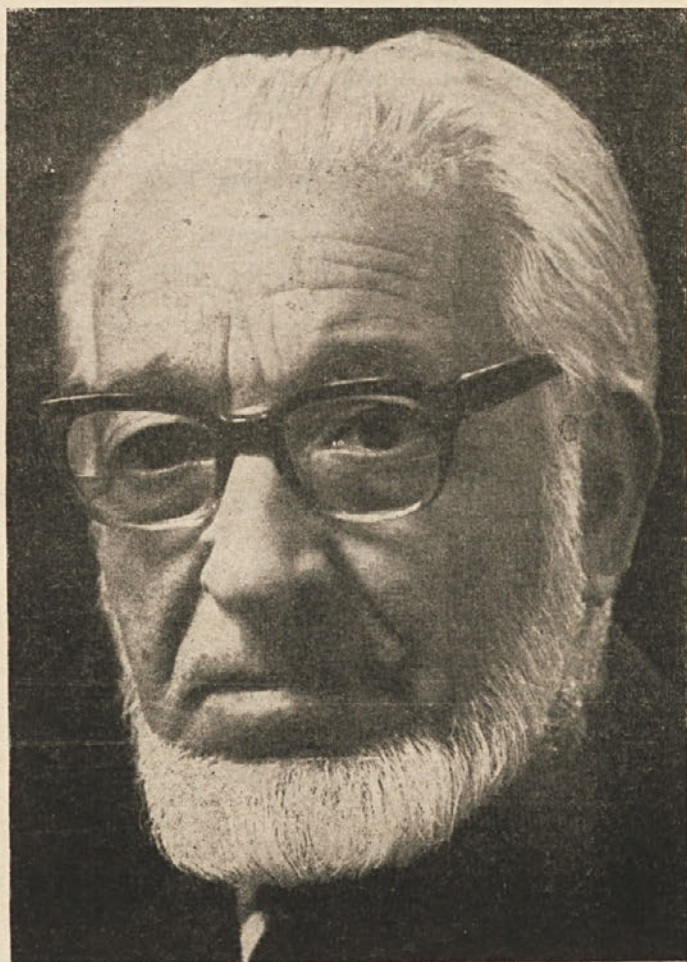
Kaj je umetnost? Umetnost je notranja skrita velesila duše in srca, katerega objema in ogreva, kakor ljubezen vse narode, torej občečloveška je, nadčasovna in večno mlada. Javlja se po onih redkih izvoljencih, ki jim je to od Boga dano, tiho in skorajda neopaženo, prav kakor Ljubezen, ki pa ima svojo pot in svoje zakone. Ne da se uklepati ali diktirati v filistrske šablone niti v kake druge zakone, postavljene od ljudi z izkvarjenim meščanskim okusom in ki so podvrženi modni norosti. Je globoka kakor morje, neizčrpna, živa kakor narava sama in življenje – valovita. Zato tudi vedno zanimiva in privlačna kakor magnet. Čim preprostejša je, za premnoge na videz tem manj razumljiva. Mnogi so mislili, da so ustvarjali umetnine visoke vrednosti, pa so s svojimi deli dosegli samo mejo, dokler se ga samo znanost. Onkraj meja, kjer se pričinja šele prava in čista umetnost, pa niso prišli. S svojo spretnostjo so dosegli pri laikih silno občudovanje in slavo. Ko so se oglasili analitiki, je njih slava skopnela kakor sneg.

Resničen umetnik ustvarja iz sebe, zaradi sebe in za človeštvo, pred vsem pa za svoj narod.

francè gorše
ljubljana 1942

Ob Goršetu kot umetniku po božji volji, ki mu pomeni umetnost bistvo življenja, si marsikdo zastavlja vprašanje, kako rešiti njegovo uganko. Kratko bi odgovoril na to vprašanje, da človek ni ura, ki so jo ob rojstvu navile rojenice in ki bi se brez zaprek odvijala do določenege ji cilja. Ne, človek je najobčutljivejši barometer, ki neizogibno reagira na vsak duševni pretres, pod katerega pritiskom se njegova pot pogosto obrne v drugačno od prvotno nakazane smeri. Ker je umetnost tudi izpoved, nam je Goršetova umetnost, kakršno danes doživljamo, zanimiv prispevek zakladnici naše likovne kulture. Ustvaril jo je samorastnik!

akademik francè stelè
kostanjevica 1972

francè
gorše

80 - letnik

(fotografiral L. Domanjko)

Predsednik Slovenske kulturne akcije dr. Tine Debeljak je na letošnjem 6. kulturnem večeru, 2. septembra v Buenos Airesu, v počastitev 80-letnice rojstva Nestorja ustvarjalnih članov naše ustanove akad. kiparja FRANCETA GORŠETA za uvod spregovoril tole besedo:

Pozdravljeni, prijatelji Slovenske kulturne akcije in umetnosti kiparja Franceta Goršeta!

Slovenska kulturna akcija posveča nocojšnji kulturni večer proslavi 80-letnice rojstva svojega rednega, dá, resnično visoko kvalitetnega ustvarjalnega člana že od vsega početka naše ustanove akad. kiparja Franceta Goršeta. Vesel sem, da morem v imenu celotne Kulturne akcije čestitati najstarejšemu kulturnemu delavcu med nami. Pa tudi počastiti njegov življenjski jubilej in dati priznanje njegovemu plodnemu, zaslužnemu ter pomembnemu umetniškemu ustvarjanju v več kot polstoletni nenehni prizadevnosti, ki ji, hvala Bogu, še ne vidimo konca. Morda ni samo naključje, da se je Kulturna akcija prav na tem mestu pred mesecem dni spomnila velikega hrvaškega in svetovnega umetnika Ivana Meštrovića: kajti oni in današnji večer imata mnogo skupnega, ne samo

vladimir kos

septembrska prigoda

ki jo poklanjam osemdesetletniku gospodu FRANCETU GORŠETU, tudi v zahvalo zato, da je bil nekoč ustvaril otipljiv Križev pot prosečih...

September. S sencami v luči kopreni,
ki zadnje rožnate stvari pospravlja,
in včasih vzdih s še zagorelih ustnic
ji zdrkne v liste, da zatrepetajo.

Jaz pa mislim Nate, kako si vabil:
„V moj spomin to delajte!“ to in – ono,
kar se le s srcem dá spočeti v rast.

Mlatilni stroj se z vetrom pogovarja,
kjer snopi riža zvezani ležijo.
Megla se grudi vonj vrhov dotakne,
od divjih trt se vzpnó na drog selivke.

Jaz pa mislim Nate, kako še vabiš.
Tvoj september čaka ob novi poti,
Tvojih dejanj zori obisku sad.

Metuljčki z zadnjim zlatom kril razpetih
odhajajo, odkoder ni vrnitve.
September. Z luknjami v luči kopreni
od vetra trudnega brezdomske britve.

Jaz pa mislim – nanj, ki še mlad ustvarja
v Tvoj spomin. Tako je bolj prijemljivo,
kar te zakriva čutnicam navad.

Tokio, septembra 1977.

(s 1. strani)

predmet ustvarjanja, temveč tudi notranjo zvezo med učiteljem-mojstrom in učencem-mojstrom. France Gorše je sicer ves pognal iz duha in grude slovenskega človeka, iz njegovih korenin; toda poklicno kiparsko – iz Meštrovičeve šole. Na svoji dolgi poti, ki jo je začel na Primorskem, nadaljeval pa v Sloveniji to stran Planine, je še doma došel do zavidljive pomembnosti in že svojskosti, saj je še pred začetkom druge svetovne vojske doživel dve strokovni publikaciji (Ložarjevo in Šijančevo) o svoji umetniški podobi. Ti pričata dovolj, da je izoblikoval že svojo lastno podobo.

To je dopolnjeval in izpopolnjeval potem v svetu: 1945 je prostovoljno zapustil domovino, ker je bil z nami vred prepričan, kot je sam zapisal: „...če kdo zatre svobodo duha s silo, zamre vse duhovno življenje“. Za svobodo umetniškega ustvarjanja je Gorše tvegala tudi negotovost v svetu, kamor se je napotil skozi begunsko taborišče v Trst, od tu pa v čezoceanski kontinent – Ameriko. Toda povsod je ostal trden v svojem gledanju na življenje, ki ga je oblikoval iz vernega, religioznega srca in svetovljanskega duha, kar ga je umetniško nenehoma poglobljalo in prilagajalo svetovni sodobnosti. To pot notranje rasti bomo videli v obeh filmih, v slikah, pa v besedah, ki bodo sledile mojim uvodnim besedam.

Pot ga je iz zdomstva pripeljala spet na Koroško, ki mu je – kot Mauserju – dala novih navdihov in kjer sedaj živi vse bliže svojim koreninam, iz katerih se ni nikdar iztrgal. Zvest umetnosti in slovenstvu v sebi ustvarja še tudi s svojimi osmimi desetletji, kar nas napolnjuje z radostjo in nas navdaja z upanjem v še vedno možen nov razvoj.

Vesel sem, da na tej poti njegovega življenja morem odpreti današnji večer v njegovo počastitev, ter predlagam, da pošljemo jubilantu s tega slavja, pri katerem smo zbrani v njegovem imenu, naslednje čestitke:

rednemu članu Slovenske kulturne akcije
akademskega kiparju
FRANCETU GORŠETU
v Svečah na Koroškem

Ob priložnosti Vaše 80-letnice Vam Slovenska kulturna akcija in gostje, zbrani na Vašem počastivnem večeru v Slovenski hiši v Buenos Airesu, čestitamo k temu srečnemu in redkemu doživetju slovenskega umetnika v zdomstvu in Vam dajemo polno priznanje za Vaše dosedanje umetniške uspehe v slovenskem in mednarodnem pogledu, ki ste jih dosegli s svojim neutrudljivim, vedno dinamičnim ustvarjalnim delom. K temu dodajamo želje k Bogu, naj Vam v Vaši sveži starosti dodá še mnogo let zdravja, ustvarjalnih navdihov in dosežkov za Vašo stvariteljsko zadovoljnost in naše umetniško bogatenje.

Te čestitke smo prebrali na buenosaireškem srečanju z Vašimi častilci na šestem kulturnem večeru Slovenske kulturne akcije. Vsi podpisani se z velikim odobravanjem pridružijo našim voščilom.

Še mnogo let mlade starosti, sreče in uspehov!

dr. Tine Debeljak, l. r.

predsednik Slovenske kulturne akcije

V Buenos Airesu, 24. septembra 1977.

(Slede podpisi vseh udeležencev na kulturnem večeru.)

Na te pozdrave je akad. kipar France odgovoril iz Sveč na Koroškem 6. oktobra 1977 takole:

Zboru SKAkcije!

Sem z veseljem in zelo počaščen prejel čestitke ter nadvse spodbudne želje k mojemu 80-letnemu življenjskemu jubileju!

Vsem podpisanim zbranim na mojem počastivnem večeru se za tako ganljivo jubilejno voščilo od srca zahvaljujem.

France Gorše, l. r.

PS. Vas bo zanimalo, da sem predvsem z ustvarjalnim delom močno zaposlen, kljub temu pa v dobri kondiciji ter se, hvala Bogu, imenitno počutim.

miklavž trpotec

srečanje s kiparjem francetom goršetom

(izpis iz Popotne kronike 1975)

Sveče v Rožu na Koroškem, 14. oktobra 1975.

Na vse jutro me je bil Bohinjčan potegnil s svojim folksvagnom v Rož, v Sveče. Vtisi tega prvega koroškega jutra po tridesetih letih so še sveži. Če jih nizam, se zde kot odsev surrealističnega filma na ekranu spomina in fantazije. Za trenutek zatisnem oči, že so barve belkasto sive...

Megle visijo prav do ceste. Včerajšnji in ponočni jesenski sneg sta zaprašila hribje in polja dol do Drave. Snežiti je začelo že včeraj zjutraj, dobro uro po tistem, ko smo se z mednarodnim vlakom iz Vidma potegnili v Kanalsko dolino. Pri Huminu je že zgovorno naletavalo.

Doživetje posebne sorte. Snežne prhe nisem okusil tam od januarja '47, ko nas je zametalo v majavavih barakah tragične Andersove armade ob jadranski Senigaliji.

Celovec se mi je namrdnil v dežju. Podrlo se je vse tisto skoraj praviljično belo okrog Lušarij, Trbiža, Podkloštra... Ko sem v meglenem pršu segel na široko avenijo spred postaje naravnost dol proti rotovžu, sem se nasmehnil ob spominu na tisto Bohinjčevo naročanje, kod naj hodim, pa na njegov ujezljivi prerek: „V Celovcu najbolj zjezi, ker se v njem ne moreš izgubiti...“

Ko sva pa danes zjutraj iz Lipe zavozila skozi Marijo Elend – Podgorje gor na Področčico, da sem v nekakšni spominski zbranosti podoživljal predajo in vražanje v smrt tam za trideset let nazaj, je spet belo naletavalo. Iz karavanškega predora je puhtelo. Skale, smreke, globeli in vzpetine tam okrog ven in ven osijane z belim. Sneg. Nekdo se je bil po tridesetih letih domislil in šel z belino brisat sledi.

V Sveče sva s Področčice vozila po taisti cesti, kjer so pred tridesetimi leti in štirimi meseci (nekaj dni več) v breg bevskali angleški vojaški tovornjaki. Nabiti s slovenskimi življenji.

Za nama je v pojutranji samosti po tistih goljavah ostala le kačasta, črna sled folksvagenskih koles.

Na desni so Karavanke. Vrhovi prav po olimpsko v megli. Na levi ždi Drava. Skrivnostna voda. Težka. Nabrekla od jesenske moče. Tja čez proti Celovcu se pretepajo megle.

Voziva skozi Rož. Mimo šole. Tako po naše diši. Če bi le ne bilo zoprnih nemških tabel.

(Sam sebi: Na Nemškem so mi bile zadnjič te table po avtocestah skoraj ljube spremnice. Kar prijateljsko sem se pogovarjal z njimi, ko so oznanjale smeri, kraje, daljave... Tu na Koroškem so mi kot sovražne. Kako za lase privlečen se mi zdi tisti davni študentovski vzdih v dijaškem zboru „... pa ni... pa ni kralja Matjaža...“. Kakšna nemogoča romantika. Koroška stvarnost je zdavnaj pospravila s prisiljeno romantiko. V zdajšnjem verizmu gre za naval in razval nemške krvi po teh krajih, kjer slovenska le prehitro usiha. Od onstran Karavank pa ni transfuzije: vse injekcije so le dvolična partijska igra, koketiranje z avstrijskim šovinizmom, formalni protesti, pa pehar obljub.)

Znenada se megle pred nama razpro. Na cesto se sklonijo skoraj ogoljene hruške, slive. Pot nama je zastavil zadosti korajžen skedenj. Z nekakšnim narahlim aufbiks pridihom. In pomolil pred naju tablo kot štatist pred novim aktom: Suetschach. Po naše – Sveče.

Voziva počasi. Za skednjem visok zvonik, ki se ponuja v megle. Za zvonikom pa s snežno belino zadihan Mačenski vrh. V desno, za megleno zaveso Golica, rahlo na levo, skoraj na jug – Stol. Oboje zakrito. Prav podobno tistemu videnju Sv. Gore z goriškega gradu pred dnevi, ko so se le za trenutek razgnetli naviharjeni oblaki, da sem od daleč zaslučil svetogorsko podobo...

Sveče. Sveče pri Bistrici. V Rožu.

Obrneva v vas. Le dobrih deset metrov. Po peščeni stezi. Motor je zatisnil gobec.

Na desni je kmečki dom. Ob njem sahneč jesenski vrt. Hiša je obeljena. V belino se narahlo tenja rumenkast nadih. Tišina okrog kot ob nedeljskem popoldnevu. Pa je delovno predpoldne. Na levi je ponosno vzpeta domačija Einspielerjev. V desno gor na zelenkastem hribu, ki je bil še pred dobro uro obeljen s snegom, ždi cerkvice sv. Lamberta.

Od Kočne nekje se je posvetilo čez Mačenski vrh. Kot bi bil odgrnil težko, sivkasto zaveso. Sonce plane v sence. Belina po tleh, po gmajni, v vrheh, ki so jih razgrnile megle, po strehah, na še ne docela golem vejju slepi in beži hkrati. Prvi sneg se umika soncu. Ogledujeva se. Indijanski totem pred domom na desni znani smer. Znenada se zasmeje v naju leseni Pegaz. Uganka ni uganka – pri Goršetu sva. Pozvoniva.

Odpre nasmejan.

Mojster Gorše. Gleda prijateljsko. Solženicinska brada se mi zdi nekam antično zavzeta. Razživljen in razigran. Trideset let ga nisem videl, pa kot da sva se srečala včeraj. (Skoz spomin blisne odstret iz septembra '45 na nekšnem nunskem ganku v Monigu pri Trevizu: nas so Angleži nalagali na tovornjake – smer: Porto San Giorgio, Ascoli Piceno, pozneje Servigliano; nekaj nas je obtičalo v Forliju v na pol razbiti letalski akademiji; od tam so nas na Vse svete prepeljali v Modeno, v palačo vojvode D'Este, prav tja, kjer „... pel Estijanke imenitne hvale...“ Mojster se je odpravil v Trst. Še v slutnji ni bilo, da bi se čez trideset let, potem ko sva se nagrizla obeh Amerik, rokovala pred njegovim domom v Svečah.)

Povabi naju noter. Kako po kranjsko je vse! Ročno primakne kozarce. Domače žganje. V snegu, ki beži soncu, posebej diši.

Nad vrati v njegovo delavnico napis:

ARS LONGA, VITA BREVIS.

Bohinjčan prav prijateljsko odrezav, v smehu:

„No ja, mojster, samo ars tukaj verjetno pomeni – na zob dajanje... kar so kakšni naši Cankarji, Prešerni in drugi dobro znali...“

Gorše se smeje široko. Odpira delavnico. Prej hiša. Zdaj široka prebivalnica. Navešena z risbami, slikami, drobno plastiko, zasnutki, prvimi odlivki v mavcu. Pa zadosti svetla, da se ti zablešči v očeh, ko vstopiš. Z dvojnimi okni na severno plat. Oči se spreletajo po podstavkih z glinasto gmoto. Nekje so natrti z vlažnimi platnenimi nakrivki. Portreti v delu.

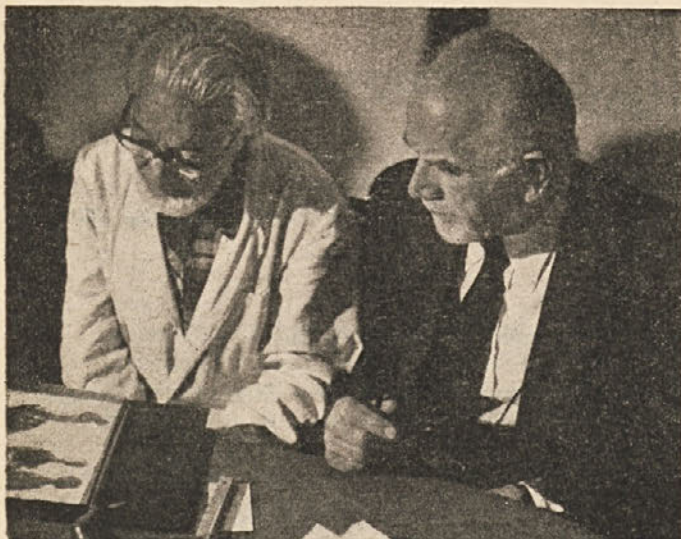
Ne vem, zakaj mi blisne v odmevu: „Marskteri ro-mar gre v Rim, v Kompostelje...“

Bohinjčan: pa „V delavnico sem tvojo zrl...“

Zagledam se v najbližji portret: dr. Franc Rode, vizitator lazaristov.

„Kdaj ste ga portretirali?“

Mojster seže po datumu: „Portretiral? Ja, takrat ko smo odpirali tale atelje: decembra lani. Markanten, se vam ne zdi? Tip intelektualca, svetovljana, esteta...“

Kipar Gorše in slikar Rapotec v ateljeju v Svečah

(foto M. Pfeifer)

Gorše je v svojem svetu, Z nekaj potezami, kot bi zgibal glino, karakterizira moža, ki ga je portretiral.

„Zelo prefinjen estet,“ pridá.

Obstaneva pred nedokončano glavo. Dama, ki je prišla iz Slovenije, da jo odtisne v glino, pozneje v bron.

„Kako dolgo vam pozira, mojster?“

„Poldrugo uro... trikrat, štirikrat, v soboto, pa v nedeljo... popoldne sta z možem že šla... Kake štirikrat vsega skupaj,“ je seštel.

Bohinjčan se razgleduje po delavnici:

„Tukaj delate, pa posvečujete se tukaj, vse skupaj...“

Gorše kar presliči. Mimogrede pokaže na večji kos lesa:

„Za križev pot pripravljen les.“

„Križev pot? Za kam?“

„Za Veliki Gaber na Dolenjskem...“

Ustavi naju pred podobo večjega zamaha. Abstrakcija.

„To, vidite, je slika tega prominentnega slikarja Stan-ka Rapotca iz Avstralije.“

„Abstrakcija?“

„Ja, jaz ne vem...“ se nasmiha v brado Gorše.

„Če bi slikarja vprašal, kaj je to, bi ga verjetno spravil v zadrego. Poklonil mi jo je bil za portret njegove žene, lani... Vprašal me je, če hočem, da mi v denarju povrne to, ali kako drugače. Ali pa s sliko. No ja, sem si rekel: denar, denar bom porabil, denar bo šel... če pa slika – slika ostane...“

„Zraven ste pa vedeli, da je vsak umetnik bolj praznih žepov...“ je pritaknil Bohinjčan.

Gorše se smeje: „Ja... No ja, sam se je spomnil, pa je pisal in vpraševal, kakšno sliko si želim – ne kaj, ampak, kako naj bo naslikana: realistična, abstraktna, ali kaj... Pa sem mu odgovoril: Naredi mi sliko, ki bo tebe najbolj karakterizirala... Potem si lahko predstavljate, kako je običal pred tem vprašanjem...“

Bohinjčan se je poslovil. Umaknil se je v sonce, ki sili k Dravi. V Celovcu ga čaka delo. Z mojstrom ostaneva sama. Iz delavnice se premakneva v galerijo. Še predlanskim skedenj, zdaj umetniška galerija. Primaknjena ob hišo. Po travi se vzpneš kot na pridvižen mostič. Nad vhodom je preprosto zapisano:

GALERIJA GORŠE.

Gospodar vsega lepega razpira vrata. Na napušču stojim poslušen učenček.

„Pravite, mojster, da je bil to prej skedenj?“

„Senik, ja, senik...“

Prav verjetno narahlo objame v spominu trenutek, kako je pred dvema letoma in še kaj prvič srečal to kmetijo, takrat na prodaj.

„Načrte je napravil arhitekt Oswald. Ampak jaz sem potem čisto po svoje delal. Sem mu tudi povedal, da se načrtov nisem držal...“

„Najbrž je bil zelo srečen,“ sem se domislil Bohinjčanove opomnje od prejšnjega.

(Oswald je načrtoval in postavil izredno novo cerkev v Selah.)

Zanima me, če je v galeriji vse, kar je bilo prej v Kortah pod Železno Kaplo. Pravi, da vse.

„Prodajate, kar je v razstavi?“

„Ne prodajam. Kvečjemu kakšno malenkost. Ljudje hodijo sem z vseh koncev in vsak bi rad kaj odkupil. Pa ne prodajam.“

In vem, da hodijo res z vseh koncev: s Koroške, iz Avstrije, pa izza trojnih meja – tam s Kranjske, gor čez Rezijo iz Laške, pa čez Bavarsko iz Nemške.

Prevzame me sovpadna urejenost. Funkcionalnost gradiva. Spremenjav. Notranjost galerije, starega skednja, je preprežena z debelimi bruni. Kot pendant k razstavljenim plastikam. Luč je duhovito razložena. Gorše meni, da je vse nekakšna vizualna igra.

Oči se mi pasejo po glini, lesu, bronu, mavcu. Tam so Tri Gracije... Kos lesa, morda Marija in Elizabeta: en sam kos, ki mu šele v vrhu razločiš dve glavi.

„Združeno in razprto, kajne?“ dodaja mojster.

Pa spet Materinstvo... Sodobniki... Abstrakcija iz žgane gline...

Pokaže mi knjigo, kamor se vpisujejo obiski.

„Že druga knjiga,“ dodaja Gorše. Zajeten foliant. Tista iz Kort je popisana z imeni... Tale pred menoj je do polovice izpolnjena. Komaj tri mesece, kar je bil v začetku julija galerijo odprl.

Odpira vrata na zapadni napušč. Pred oči se je vstopil Mačenski vrh. Zada je Kočna. In razlaga, kako bo na slop, kakšne štiri metre v vis postavil dva obraza. V bronu. Da bo vsak, ki bo vozil skoz Rož, videl in vedel: galerija.

Razlaga mi trojno dominantno: slop skednja-galerije, zvonik sv. Lamberta, pa Mačenski vrh. Prvo v drugo, drugo v tretje, kot iz enega.

Zanima me, kdaj je bil domačijo kupil. Dvainsedemdesetega, pravi. In doda s ponosom pravnega umetnika-gruntarja: „Od 25. maja '73 de iure in de facto – lastnik, posestnik...“

„S kakšnim državljanstvom?“ me daje radovednost.

„Z ameriškim.“

Ni zatrdil s kakšnim posebnim ponosom. S prepričljivo zanesljivostjo pač. (Zmislil se, kaj je v tistih davnih dneh za umetnika in kronista Lukeža pomenilo civis romanus... taržanski Savel se je bil sklical nanj!)

„Kako vam je prišlo v misel, mojster, da ste tale skedenj, senik, kot pravite, šli spreminjat v galerijo. Vas je zamikala misel, ko ste ga zagledali?... ko ste kupovali domačijo?...“

„Ne, ne, misel je rasla sproti. Dajalo me je, kako bi iz senika preustvaril nekakšen razstavni prostor, galerijo. No, ko se je začelo to odpirati, je kar samo sililo v razvoj... Tako je nastalo to, kar zdaj gledate.“

Zdi se mi, da sem sprožil kak vzvod prav blizu njegovih ustvarjalnih iskrenj. Morda je trenutek primeren, da ga povprašam po njegovi davni rasti in poti. Sedeva in gledava v plastike, pa spet v odmeveno predpoldansko sonce, ki se počez vnaša skozi široko odprto dver na tisto verando pred Mačenskim vrhom.

„Če takole gledate nazaj, na svoje začetke, ki so bili... kdaj? Nekje pred sedemdesetimi leti... morda še prej...“ začenjam vprašanje, pa brž dodaja:

„Pravzaprav imam zdaj nekako petdesetletnico tega svojega delovanja...“

„Zavestnega, res,“ mislim glasno. „Ampak mislim: kdaj se je vse to v vas spočelo, takole, če nazaj gledate...“

Gorše je zaprl oči. Roki si je posadil v naročje. Glavo je vrgel nazaj. Spominja se.

„Če gledam nazaj... ja, z mojim štirinajstim letom. Moj oče je bil knjigovez. In takrat, ko sem listal po tistih knjigah v delavnici, ko sem mu pomagal popravljati, vezati... ko sem gledal vse tiste slike, podobe, risbe, ilustracije... ja, takrat me je prijelo: slast, da bi risal... pa še naprej. Tam se je spočenjala in rasla misel k temule mojemu zdajšnjemu poklicu...“

Pravzaprav sem se dejansko začel ukvarjati z risanjem črk. Napisov. Tako, se mi zdi, je ždelo v moji podzavesti, ko umetnosti sploh še poznal nisem, kaj je slikarstvo, kaj kiparstvo nisem vedel nič, kje neki...

Mislil sem, da bi postal nekak grafik. To mi je bilo takrat prav blede v zavesti... Če brskam nazaj v tista leta, ne spominjam se, da bi pred štirinajstim bilo kaj tega v meni... Pač: rad sem gledal – deniva slike po cerkvah, križeve pote... To me je privlačilo.

France Gorše, Alegorija jeseni, (žgana glina, 1977)
(foto L. Domanjko)

Nenavadno privlačilo. A vse je še spalo. Spalo v moji podzavesti. Prebujati se je začelo šele pozneje. Bolj in bolj. Kakor se spominjam, je bil moj poznejši razvoj dokaj zložen. Postopen. Nisem bil nič kakšne posebne vrste talent, kot bi rekli. Razvoj je tekel počasi, z mojim zmeraj močnejšim prizadevanjem, večjim naporom. Ta napor je bil morda res večji, kot pa moj talent. Prizadevanje. Res, to, z njim sem si bogatil znanje.

„Se pravi, da je le bila v vas od vsega početka, četudi nezavedno, nekakšna ustvarjalna ihta?“

Odprl je oči in se nasmehnil v pritrdilo: „Tako, tako... to je pravilno: neka slast: slast nekaj ustvariti... To je bilo tisto, kamor sem se bil s svojo prizadevnostjo vzpel.“

„To vas je potem vodilo najprej na Srednjo tehnično v Ljubljano?“

Gorše se srečuje z Ljubljano: mladenič.

„Ja, v Ljubljano... potem pa pozneje na akademijo v Zagreb.“

Zagreb. Dozorel je bil v vojni. Na laški fronti. Kar dve leti. Zagreb se mu je odprl že v prvi Jugoslaviji.

„Tam ste se seznanili z Meštrovičem. Študirali pri njem. Kakšen vtis je mož napravil na vas?“

Gorše se zamisli in nasmehnen dodaja: „Izreden. Že takoj spočetka. In me je pritegnil... Seveda, zdaj ko gledam ves ta svoj razvoj, nazaj bi – če bi me kdo vprašal, če bi hotel spet k njemu – odločno odgovoril: ne! Ne. Zato ker človeka tako pritegne, tako osvoji. Da mu odvzame, kolikor mu dá. In potem se moraš boriti. Na sebi to vidim.“

Mislil si, kakšen trd boj, da se je nekdanji knjigoveški učenec otresel magistralnega vpliva. Pritrdi mi:

„Podzavestno sem čutil, da se mu moram oddaljiti. Ponujala se mi je priložnost, da bi se zaposlil pri njem, v privatnem delu. Pa sem čutil, da tega ne smem, če hočem biti svoj...“

„Pa se je pozneje zanimal za vaše delo?“

„Seveda se je. Tudi še po vojni. V Ameriki. Ostala sva v pismenem stiku.“

(Od prve Goršetove ljubljanske retrospektive v Količju med obema vojnoma je v njegovem dletu manj in manj vpliva velikega hrvaškega mojstra.)

Govoriva o letih pred drugo vojsko. Kaj meni o svojih takratnih dosežkih... kje, da je najbolj uspel?...

„To je bilo več takih kompozicij,“ se spominja, „kot na primer Materinstvo... – motiv materinstva se tudi sicer vleče skozi ves moj razvoj, bodisi v reliefu, bodisi v plastiki, kakor koli – no ja, pa so bile še druge...“

Omenjam religiozna dela po Krasu.

„Marijino vnebovzetje v Opatjem selu,“ razlaga. „Pa tudi v Števanu pri Devinu: v tisti cerkvi sem napravil nekega Angela miru. Italijani so dali potem to mojo zamisel izklesati v južni Italiji v kararski marmor.“

Domislil se, kako Stelè v monumentalnem eseju o Goršetu in njegovi umetnosti v kostanjeviški katalog za retrospektivo leta 72. (ki je uradno niso odprli...) niza dobe mojstrovega ustvarjanja: doma do druge in med drugo vojno – prva; pa obe povojni: najprej ameriška, pa spet po vrnitvi v Evropo in ustalitvi na Koroškem. Vprašujem, če razdeiba drži.

„Bo kar držalo,“ potrjuje mojster in dodaja: „No, zdaj bi bila že nekaka četrta doba...“

„Četrta?“

„Četrta, ja: v nji iščem tele bolj abstrahirane kompozicije. V simboliki.“

Gorše in simbolika. Pravzaprav je v njegovem dletu in risbi simbolika od prvih dni. Vprašujem po nji: „Pride ta simbolični navdih sam po sebi?“

„Ja, pride bolj ali manj spontano.“ Dvigneva se. Prestopi se k plastiki, ki jo je zval Dva obraza. In razlaga: „Dva obraza: ženski na eni strani – gledata vsak v svojo smer – ženski obraz na levi, na desni moški obraz...“

Spet druga: Misel in Stvarnost. Razglablja:

„Če jo gledate kot plastiko, jo velja gledati z različnih strani...“

Obideva jo. „No, vidite: na eni strani misel, na drugi stvarnost... To vam je eden teh primerkov, tehle mojih abstrakcij... Pa tale tu: Ikarus. Eno prvih del, ki sem jih tu naredil, ko sem se selil iz Kort...“

Spominja se Kort pod železno Kaplo, kjer je bil brž po sedemdesetem v opuščnem župnišču namestil svojo prvo galerijo. (Zdaj je tam stalna razstava Rapotčevih slik.) Ko si je kupil domačijo v Svečah, se je z vso svojo ustvarjeno bero selil k sv. Lambertu. Zmislil se pokojnega zvestega prijatelja akademika Franceta Steleta. V toplem spominjanju pove:

„Ko je nastala vsa množica tehle plastik v žgani glini, je pokojni Stele šaljivo pripomnil: „Ja, si dobil tukajle, pravi, en napad fingerdiareje!“ In spet razlaga: „Tu so vam še druge, nekatere že znane plastike...“ (Znane, ker smo jih v fotografijah natisnili v Meddobju in v Glasu.) In našteva: Sodobniki, Ljudje dvajsetega stoletja, Satir, Duša...“

„Najnovejše so v bakru: v negativni in pozitivni obliki. Kaj naj predstavlja? Formalno kompozicijo, ki v prostoru učinkuje dinamično oblikovno... Tolčen baker, tanjen kot pravi pokojni Stele...“

Obstanem pred njegovim lastnim portretom. Les.

„Ta je iz leta 71,“ se spominja. „Takrat sem delal še v Rimu. Ravno za božič sem ga delal. Lado Smrekar, ko je bil predzadnjič tu s svojo ženo in s sinom, je dejal, da je ena od vrhunskih plastik v jugoslovanškem portretnem kiparstvu...“

Blizu je še druga lastna podoba. Iz prejšnjih let. Izvirnik gledam in ga spomnim na reprodukcijo na diapozitivu, ki ga mi je bil poslal.

„Ja, saj so tudi nekateri križevi poti zraven,“ dodaja.

Goršetovi Križevi poti. Svojsko poglavje v nedogledni vrsti njegovih stvaritev. Spomnim ga na risbe Križevega pota za eno prvih publikacij pri Kulturni akciji, Vladimira Kosa pesniške molitve „Križev pot prosečih“. Tiste risbe so menda potem namestili v slovenski lazaristovski cerkvi pri Buenos Airesu. To so bili še Goršetovi ameriški dnevi. Cleveland. Toronto... Pa še kje. Tudi New York. Minnesota. Washington...“

Križev pot. Omenim njegovega v ljubljanski katedrali.

„Ja, ampak najnovejši je tisti, ki so ga pred kakšnimi tremi tedni blagoslovili pri Sv. Križu na ljubljanskem pokopališču,“ pridene. „Eden od šestnajstih mojih križevih potov... Iz bron je.“

V spominu se mi preleti, kako je nekdo v Buenos Airesu nedavno zapisal, da je religiozni nagib v Gorševem delu sploh posebno obdobje njegovega življenja. Omenjam mu, kako se mi zdi nasprotno res: da ga religiozni vzgon spremlja vse življenje.

„Drži. V meni se skozi in skozi prepleta religiozno in profano... Vse moje življenje. Moje osebno življenje, ko v sebi ustvarjam; profano in religiozno se vežeta v meni,“ spet zatrdi.

Zagleda se v strop in je že v načrtih, kako bo požlahtnil ta razstavni prostor. Hoče se mu luči, več luči. Pritajene, rahlo žolte. Da bodo plastike bolj plastične. Prostor bo nekako dopolnjen, izpolnjen v sebi.

Gledam v les urezana Pola: moški in ženska, spodaj letnica: 1975. Zraven sidro.

Zalistam se v risbe. Kompozicije.

Tam spet so Plezalci, v bronu. Nad njimi naravno gnezdo. Vprašujem, če ga je bil namensko namestil tja.

„Ne, ne, tam gor je viselo, pa sem ga pustil...“

Plezalec se vzpenja h gnezdu...

„Malo romantike...“ se smeje mojster. Ustavim se ob vratih, ki so tako stilno zanesljivo vnešena v prostor. Pa spet v lesen oporni steber. Oboje posebej obdelano z dletom. Ob steno je potisnil brunasto klop. Stopnice dopolnijo celoto.

„Želim, da je vse elementarno. Naravno. Hlod. Pa deska čez. Pa spodaj majhne preklade, kot podnožje. V prostoru vse to učinkuje. Čisto drugače, kot če bi tjale postavil kupljen kanapé...“

Tehnike so povezane in navrstene tu, kot plesalci v igri: les, tanjen baker, orešec – te se je bil navzel v Ameriki – žgana glina, mavec. Srečujem se s Cankarjem... s Pridigarjem...

Mimogrede obblisnem po retrospektivi, ki so jo pripravili, pa ne odprli 1972 v Kostanjevici. Mojster nerad govori o nji. In vendar je doma velik opus njegovih stvaritev. Pa me zavrne:

„Ne, največ del imam v Kanadi. Med kanadskimi Slovenci jih ima ing. Bratina kar devetdeset.“

Pa je spet v zasnutkih, v ihti, kako bi dopolnil svojo galerijo. Za kurioznost mi pokaže kot, ki ga je spremljal v prijetno odmaknjen počivalnik:

„Tu je bil prej kurnik... no, jaz sem vse lepo obdelal, na novo napravil... zdaj bom izbrusil, morda vstavim sem zofo ali kaj, pa zaveso spredaj...“

Gorše družijo arhitekta in dekoraterja, mu opomnim. Pa je preprosto skromen:

„Ja, nekaj smisla imam za vse to...“

Preseneča duhovita izraba prostora v nameščanju plastik. Dinamika. Gledam Mater, ki se igra z otrokom. Polnost dimenzij. In prizna:

„Ja, arhitekt je opazil, kako igrivo učinkuje to rustikalno zidovje, kako se vse nekako giblje med temi stenami.“

Vse se mi ponuja kot igra, velika, živa igra. Gorše gleda v vsem dinamiko prostora.

„Vse to,“ pravi, „nekako poživi prostor... vse je melodično... tele grade... preklade: veste, to diha... tod sem prihaja zrak.“

Mislim na zdravje. Mojster pri osemindesetih kipi v zdravju. Galerija, kot je, mu je kar pretesna. Spet sva na verandi, na zahodno smer odprti dol proti šentjakobu...

„Galerija je zdaj že nekako zaključena,“ plete vizijo. „Kaj pa zdaj? Dela, ki jih zdaj ustvarjam – kam z njimi? No, tule na verandi sem odkril nov prostor...“

Na odprtem, pa vendar pod streho, na ogled vsem, ki se bližajo po cesti v Sveče, bi postavil nekakšno konzolo, polico: sem bil postavljaj nove plastike; galerija od zunaj.

Z zadovoljem doda: „Galerija na odprtem... Za spremenjam tam spredaj pa dobrih pet metrov visok totem...“

(Totem: pred hišo je eden, pod slivami nekje spet eden... mislim si, da je odmev indijanske Kanade.)

Vse bo nekako nadaljeval v naravo samo: svoje stvaritve in svoj zamah: v krajino, v vrt, v lamberski zvonik, v Mačenski vrh... Trojno razsežje. Kot Claudelov Peter Craonski, ki sanja svoje katedrale kamna in duha...

France Gorše, Alegorija poletja, (bron, 1977)

(foto L. Domanjko)

Sonce se je na široko prisijalo izza Kočne. Ni več sledi o ponočnem in jutranjem snegu. Le karavanški vrhovi in jelke in smreke so na debelo obeljeni z njim. Barve za bogove: belo zadaj, jesensko zeleno spredaj, v rumenkasti blišč bližnjega poldneva pa van-goghovski prameni koroške jeseni.

Slutiva poldne. Gorkota je pognala v gmajne poslednje megle. Iz galerije stopiva v travo, v listnati baker nasut po mehkih tleh. Ustavljava se ob njegovih plastikah na odprtem. Pred hišo. Ob skednju. Na vzpetini ob cerkvenem obzidju. Postojiva ob totmu. Na njem preberem število „75“. Kot Robinzon reže v les svoje dneve. Razkriva mi, kako bo okrog hiše namestil spet nove plastike. Pa spet preleti zdajnost in je v načrtih:

„Kaj bom zdaj? Začel bom z monumentalnejšo plastiko... Vse to, kar je do zdaj, je nekakšna drobna plastika... Zdaj se bom lotil večjega...“

„Pravite: bom začel... Zdi se mi, da ste se bili v svojem ustvarjalnem delu že sprijeli z monumentalno plastiko... Deniva: tisto Materinstvo v Ljubljani, pa še kje...“

„Ja, za Beograd sem delal: Alegorične figure za Narodno skupščino...“

V travi je ogrodje stare železne pečice. Namenoma ga je bil postavil tja. Konstruktivizem? Morda. Pri Goršetu je rajši dekorativnost, pa simbolika hkrati. Blizu nov totem. Ob obzidku namerja namestiti reliefe. Pod napušč bo skrtil žaromete, da bo ponoči iz razstavljenega šare čaral fantastiko.

Malo v stran so ribniška rešeta in sita. Suha roba. Odmev otroških in deških ur v Zamostecu pri Sodražici. Pošev je prislono leseno kolo. In razkrije:

„Tudi takle konstrukcijski element, ki nakazuje prostornino. Tretjo dimenzijo. Je pa v toku življenja tudi simbolično...“

Koló življenja.

Zdaj šele sem se zagledal v leseno plastiko nad vhom v hišo. (Prej sva jo z Bohinjčanom prezrla.) Menim, da predstavlja Genija.

Gorše je s prstom udaril ob drugo stvaritev, da je zabrnelo:

„Baker. Morda bi ga zval Jutranje razodetje...“

Pobožam lesenega Pegaza, ki se je zagledal ob hiši pod oknom dol k vaški poti. Menim, da ga poznam.

„Ja, ampak zdaj je bolj dinamičen – ker je na štirih nogah,“ popravlja mojster smeje.

Pri sv. Lambertu je udarilo v poldne. Težki zvon se je odhrnil v Angelovo češčenje.

* * *

Sediva v ateljeju. Popoldne se je premaknilo v prijetno mehko odpočitost.

„Kako gledate, mojster, na svoja ameriška leta? So vam dala, ali so vam vzela?“

„Oh, dala so mi, dala...“ Spomin je živ na tistih štirinajst let v Ameriki. „V Trstu sem dvainpetdesetega gumbe štel, ali bi šel, ali bi ne šel, ko me je sestra vabila gor. Nazadnje pa sem si izračunal: star sem, prestar pa ne: pojdi! Tam ti bodo vrata na širše odprta, širje obzorje se ti bo ponudilo, mnogo boš pridobil. In sem ji kar sporočil: Bom prišel! Pa sem šel. Danes imam po vsem zadosti jasen odgovor, da sem prav ravnal. Pa še kot ameriški državljan sem se vrnil... Veliko sem potoval po Ameriki, veliko sveta sem videl, pridobil sem si ameriško dinamiko...“

Res, njegovo dinamiko velja iskati v njegovih ameriških letih; pa svetovljanstvo.

„Pa prožnejši sem postal,“ primakne. „Najel sem si prostor. Začel sem s privatnimi deli. Prve čase sem se gnjavil v neki keramični delavnici...“

Radoveden sem, kako ga je Amerika sprejela – ameriški svet.

„Ja, umetniški krogi,“ se spominja, „to je bil precej časa trd oreh. Saj mi je bil že Mestrovic prej sporočil, naj nikar ne čakam na kakšen sprejem. Tam da s težavo človek kam pride. V tisto umetniško okolje. On da to pozna, ker je delal tam... Res, sem videl, da traja lep čas, preden se človek v tisto okolje vživi, preden vse težave zmoreš.“

„Pa ste se uveljavili.“

„Seveda sem se. In tak sem se vrnil v Evropo. Ravno o pravem času.“

„Vaša slovenska leta v ameriških so pravzaprav periferno obdobje vašega dela?“

„Skoraj da. Cleveland in Toronto sta bila le odskočni deski.“ A poudari, kako se je zmeraj čutil zavezanega s slovenstvom tam gor.

Vprašujem, če mu je žal, ker je šel 1945 z doma.

„Nikakor ne!“ Pa spet: „Nikakor ne! To je moja obogatitev. Kar sem pridobil, je danes plod mojih naporov zunaj.“

Mislím, da bi se težko vživljal v današnjo stvarnost na Slovenskem.

„Težko, težko, prav težko,“ tehta odgovor. „Skušam se vživeti... kako bi šlo... Ampak jaz živim svoj svet, hvala Bogu... res, posvečam se le svojemu ustvarjalnemu delu...“

Nekje neodgovorjeno pa slutim njegov odgovor na svoje neizgovorjeno vprašanje, česa najbolj manjka sodobni slovenski umetnosti, ko jo premerja in zaznava z zornega kota svetovljana, iz perspektive ameriške in zahodnoevropske dinamike.

„Vtis imam,“ bi prav gotovo zatrdil, če bi ga vprašal, „da ji manjka, bi rekel: svobodne sprostitev...“

Odgovor slutim iz zatrdila vidne radosti:

„Tu zdaj živim svobodno sproščenje... Zares diham!“

Spomniva se pokojnega Staneta Kregarja.

„Z njim je bilo...“ išče, da bi povedal prijateljsko in kritično hkrati, „z njim... ja, imel je veliko osebnostno noto... predvsem v smislu surrealizma... Doma se je bil pri obravnavanju slikarske problematike zelo sprostil... Posebej v poslikanih oknih... Zdi se mi, da se je bil včasih morda preveč mozaično razdrobil... na vid nekako fragmentaren je bil. A bil je izredno sodoben. Zaplaval je v abstrakcijo, včasih morda celo preveč... Ja, v tistih svojih oknih je zelo pester...“

Omenim Kregarjevo draperijo za oltarjem v kapeli v rimskem Sloveniku; njegov vitraž Cirila in Metoda tam. Mojster vprašuje, če sem videl križ, ki ga je bil on napravil za Slovenik. Da mi ga je pokazal rektor Jezernik, potrdim... Za Slovenik je zavzet. Svetovljan, ki do dna razume pomenskost in važnost te eminentne slovenske intelektualne postojanke sredi velikega sveta.

Zalistava se v debelo knjigo o jugoslovanski skulpturi. Moderna publikacija. Pikro doda, kar pišejo o njem:

„Za Goršeta pravi, da zaradi tehničnih razlogov, ali kako že, ni pravilno predstavljen... tudi krivo predstavljen... Upravičeno, da bi moral biti pravilno predstavljen, pa zaradi tehničnih razlogov ni...“

Nasmehnem se ob tistih „tehničnih razlogih“: politika, to je ves in edini razlog. Ne rečem, a zapišem: taisti, ki ni dovolil odpreti kostanjeviške retrospektive tri leta nazaj... .

Vprašujem, če so svetovni mojstri vplivali nanj.

„Rodin, tu in tam,“ se spominja. „Pa bolj malo. Zaveštno ne. Pač pa Maillol... ker je bolj dosleden... bolj sodoben...“

Za Bracqueja meni, da je predvsem slikar in grafik. Pridam, kako sem v Münchnu v Moderni galeriji srečal Picassove skulpture...

„Ker so sodobni slikarji velikokrat segli tudi na področje kiparstva... Deniva: Degas...“

Ker sva pri moderni, se pomudim ob Bauhausu. Dodam, da je mojster pred leti pisal v Glas o potujoči razstavi Bauhauza v Torontu. Brž pristavi, kako je navduševal, da so šli še drugi v obisk v Bauhaus.

Domislím se Gropiusa in trditve, ki sem jo bil slišal pred leti v Buenos Airesu med slovenskimi redkimi znanci te umetniške-filozofske struje: Kakšna sinteza, če bi se naš Plečnik srečal s Gropiusom... .

Gorše dvomi. In razlaga:

„Plečnik je v nekem smislu pravzaprav skrit romantik. Mislíte na tisto njegovo romantično obremenjenost pri frančiškanski cerkvi v šiški... tudi na Brezjah... Preveč se mi zdi te navlake: sodobnega človeka oko tega ne prenese. Preveč te obremenitve ima Plečnik...“

Omenja njegovo arhitektonsko nabreklost na ljubljanskem Trimostovju, obremenitve, ki se ponavljajo.

„Sodobni človek, zlasti estet tega ne prenese več. Sodobni človek hoče linijo. Življenje teče. Pri Plečniku se pa preveč ustavlja. Preveč je pri njem drobnarij, preveč igrivosti... No, ker vprašujete o Plečniku in Bauhausu: menim, da bi tole dvojje – Bauhaus in Plečnikova nabreklost – ne šlo skupaj.“

A pokojnega mojstra graditelja ceni:

„Je pa imel velik smisel za estetiko. Posebej se je pokazalo, ko je šlo za postavitev spomenika pokojnemu prof. Prijatelju med vojno. PEN klub je bil takrat razpisal natečaj; pa smo tekmovali Putrih, pokojni Kalin in jaz; no, izbrali so moj zasutek. Plečnik je prav takrat, ko so stvar odbirali, prišel k tisti komisiji. Njegov asistent Valentinčič, ki je tam pomagal, je menil, da bi napravili nekakšno prosto stoječo hišico, noter pa postavili profesorjev kipec. Tisto hišico in kipec sem naredil. Pa ti pride Plečnik in pravi: Dajte proč tisto reč! In sem hišico odmaknil. Pograbil je nekakšen hloed, ki je bil slučajno tam nekje, ga postavil in posadil kipec na vrh. Tako. Res je kip tako močan, da ničesar drugega ne prenese. Tako so potem tudi postavili. To je bil Plečnik...“

Radoveden sem, kdo je po njegovem danes vodilna osebnost v slovenski arhitekturi. Vem, da je odgovor težaven. Ko je onstran Karavank tudi umetnost – ne nazadnje – kolektiv. Zavzet je za Bitenca. Posebej za njegove cerkvene gradnje. Omenja cerkve v Kosezah, v Idriji, novo cerkev v Poljanah nad Škofjo Loko: Gorše je bil za to svetišče napravil križev pot.

Menjava pogovor. Od umetnosti in njegovih stvari se primakneva k slovenstvu, v njegovo problematiko. Posebej na Koroškem. Vprašujem, če so v Svehah le Slovenci. Večina, pravi, da so... da se slovensko govori pol na pol.

„Pridem v slovensko hišo...“ z nekakšnim grenkim vzdihom to prizna, „pa ti govore med seboj deloma slovensko, deloma nemško... Pa rajši bolj nemško kot slovensko... Če ustaviš otroka slovenskih staršev, težko razume slovensko. Težko odpre usta – po slovensko. Zadnjič so prišle v galerijo tri dečve, akademičarke, domača dekleta... govorile so nemško. Pa se mi vpišejo v knjigo tam pri vratih. In preberem priimek – Slovenke vse tri...“

Kako gleda na Koroške Slovence. Vzdih, pa premišljen odgovor, ki ga daje poznanje in spoznanje teh treh, štirih let življenja na Koroškem:

france papež

francè gorše - zdomski umetnik

FRANCE GORŠE je v mnogočem tipična podoba zdomskega umetnika. V njegovem umetniškem izrazu je sklenjena slovenska in svetovna bit; njegova dela moremo videti v luči zdomskih usod in obrazov – v obširnem opusu prevladuje kurentška, romarska, pasijonska in svetniška tematika. Goršetova umetnost, ki je dozorela v domovini v desetletju pred vojno, je dobila v svetu novo človeško in estetsko izraznost.

V celotnem ustvarjalnem izživljanju mojstra je mogoče odkriti troje bistvenih umetnostnih in estetskih principov – mero, izraznost in abstrakcijo. Če se ozremo samo na nekatere reprodukcije Goršetrovih del – v katalogu, ki ga je izdal Dolenjski kulturni festival, junija 1972, Ljubljana – vidimo jasno troje stilnih principov, ki usmerjajo Goršetrovo razpoloženje in oblikovanje:

— Vitalno realistični in perspektivni stil. Umetnina je odsev zdrave zavesti sveta; organske oblike upodobljene stvarnosti ohranijo svoja naravna, klasična razmerja. Na tej stopnji je merjeno čustvo glavni spoznavalec in presojevalec danega.

Gorše je že zgodaj začel izkoriščati zemeljsko in vitalno v namene duhovnega. Ob stiku z Meštrovicem se preko silnega zgetanja snovi dviga v svet duhovne izraznosti, vendar je v dobi pred vojno bolj viden kot klasično vitalno doživljajoč in oblikujoč umetnik. Organska idealnost človeške oblike je dosegla najčistejši izraz v bronu Eva (1938). Tu je človeška snov apolonično čista; vsi deli telesa so obliko-

„Pravim, da so reveži. Posebno se mi smilijo duhovniki. Župniki. Kajti takole balansirati med obema narodoma, je težko... je hudo breme.“

Domisli se Einspielerja, njegova prizadevanja za sožitje z Nemci. Zmaje z glavo:

„Zgodovinsko je zanimiv. Celo življenje se je trudil za sožitje. Pa je pred smrtjo menda razočaran dejal, da je to delo jalovo... tako nekako. A menim, da stvar le ni tako negativna, kot se sicer kaže...“

Dodam, kako sem i včeraj i danes že nekajkrat zaznal, da se Slovenci boje slovensko govoriti.

„Seveda,“ pritrди. „Zato pa je ravnanje raznih slovenskih urednikov tu na Koroškem težko. In bi bilo zelo, zelo napačno, če bi kar vprek metali kamenje nanje. Sam sem se sprva čudil, kako je mogoče, da so ti ljudje tako šibki. Pa sem brž videl, da so ostrašeni. Mladina redko govori slovensko. Na gimnaziji v Celovcu že. Dosti več pa ne... Strah. Strah.“

* * *

Še bi govoril. A ura pri sv. Lambertu speši že na četrto popoldne. Zadosti časa sem mu nakradel.

Poslovila sva se mimogrede. S prijateljskim nasvidenje. Ker se bova še srečala. Vmes me je bil seznanil z dr. Valentinom Inzkom. (Gospe me je bil predstavil že dopoldne, ker je tudi Bohinjčana neslo tja.) Zdaj me je klical Inzko, da me zapelje v Celovec. Zvečer me čaka predstava v celovski operi. Gostujejo Ljubljanci. Gorše mi je bil prijateljsko odstopil svojo vstopnico. Nazadnje po vseh teh evropskih tednih le srečanje z Ljubljano – a le na operistični ravni, pa še v Celovcu samó!

Iz Inzkovega forda sem mu zamahnil z desnico.

„Pridite, čakam vas,“ se je oglasilo od totoma pred hišo.

Gorše se je smejal v popoldansko sonce.

(Napisano po izvirnem magnetofonskem zapisu.)

vani čutno dojemljivo in klasično skladno. V oblikah Eve so doseženi ustaljeni estetski učinki. Telesnost, zdravje in optimizem so umetniku osnovni in najvažnejši medij, po katerem dosega lepoto in duhovnost.

— Podoba postane človeško izrazna – čustvo prenavlja stvarnost v dramatično napeto in izrazito. Oblika ni več logični povzem vidne, ampak izraz eksistenčno občutene stvarnosti; zajetje stvari in sveta v notranji človeški perspektivi. Ta izraznost je vidna pri Goršetu najbolj v novjših križevih potih, v Pietà (1970), v Lastni podobi (1971), v Orfeju in drugod.

Če bi po umetnikovi uporabi materiala – marmor, bron, kamen in žgana glina za oblikovanje vitalnih občutij; les, orešec, tanjen baker, aluminijasta žica in tudi žgana glina za ekspresije – in po njegovem vztrajnem teženju v ekspresivnost hoteli določiti preglednost Goršetrovega dela tako, da bi ga shematično opredelili na klasično vitalno in romantično ekspresivno, bi morali pri tem nujno upoštevati, da je najti dejansko že pri tako zgodnjem delu, kot so Krokari (1936), močne ekspresivne poteze; tudi Prošnja (1936) izraža kvišku stremečo asketiko in gotško zresjenost. Po drugi strani pa je risba Prijateljici, iz leta 1972, značilno vitalna in Pridigar (1970), v hrastovem lesu, skrajno poln in telesen. To se pravi, da je v Goršetrovem ustvarjanju vidno že zelo zgodnje teženje v ekspresijo, prav tako pa tudi, da se umetnik preko vsega dela nenehno vrača v svojo klasično vitalno proporcionalnost.

— Umetnina je izraz globljega duhovnega in estetskega nemira; čustvo in predvsem razum presnavljata stvarnost v odmišljene in „čiste“ podobe. Umetnina dobi magično vrednost; je konstruktivna podoba, kjer so prečiščene oblike v svojem odmišljenem prostoru simbol absolutnega in večnega.

Kot je videti, imamo pri Goršetu vrsto skulptur, rish in skic, o katerih bi lahko rekli, da prevladuje v njih princip, ki je nasproten vitalnemu: To je princip odmišljanja telesa in prostora, kjer konstruktivna oblika prehaja v simbol. Gorše sam govori o „moderni gotiki“.

Vendar pa je povsod viden sproščen prijem zrelega umetnika – njegova izpoved dobiva tiste človeške razsežnosti, ki jih moremo vzporediti s kmečkimi in delovnimi obrazi (Lastni portret, bron 1971), z vero in zavzetostjo slovenskega človeka na poti in v svetu.

Zdomstvo – slovenski človek v svetu in na poti – je, bi dejal, zbirka skulptur: mož in žena, glava deklice, fant; tam je žena v narodni noči, glava profesorja, mati z otrokom, procesija, Mati božja, starka, pri-

digar... Naslove najdem v katalogu mojstrovih del, ki so vsa zaznamovana s popotniškim in romarskim. Zdomska družba – tolikokrat razstavljena na različnih krajih, razstavljena od leta petinštiridesetega. In razstava je vedno kompromis. Najprej v Vetrinju in po taboriščih v Avstriji; v Italiji razstave v Forliju, Monigu, Serviglianu, Senigalliji in drugod. Odprte so bile leta in leta. Najlepa je bila tista v Senigalliji: nameščena v veliki letoviški stavbi, pa v barakah, ki so stale v dolgi vrsti ob cesti, tik ob morju. Koliko svetlobe, koliko senc! Ostala mi je v spominu tema: Hrepenenje v žgani glini. Tistim „razstavam“ v Italiji, sredi starega, vinorodnega gričevja in ob Jadranskem morju je dalo posebno estetsko obeležje sinje italško nebo.

Danes, po desetletjih, je slovenski človek v zdomstvu – „umetnina“ – raztresen po ameriškem pesku in kamenju, sredi brezobličnih kosov napol ožgane gline, mehkega lesa, plastičnih izdelkov – neumetniške stvari, ki jih ni v nobenem katalogu. Edino, kar velja, so totemi, izkopani glinasti bogci, stare figure Sonca... Vse drugo je nič.

liki

ivan meštrovič - pevec kamna in bron

Zadnji petek v avgustu je na IV. kulturnem večeru SKA, v okviru likovnega odseka, govorila gospa Marica Meštrovič o svojem očetju kot človeku, obenem pa je prinesla in razstavila lepo število velikih fotografij Meštrovičevih stvaritev. V prijetnem predavanju je kratko in strnjeno zajela tudi njegovo umetniško veličino. Ob njenih besedah nam je FRANCE PAPEŽ posredoval spodnji zapis.

V slovenskem umetnostnem prostoru je bil IVAN MEŠTROVIČ vedno prisoten; med obema vojnama je bil v mnogih pogledih on tisti, ki je kazal slovenski umetnostni znanosti in ustvarjalnosti pot iz eksperimentiranja v svet duha. Vzgojil je važno slovensko kiparsko generacijo – Peruzzi, Dolinar – vplival na Tineta Kosa in brata Kralja, pri njem se je učil France Gorše. V naši literaturi umetnosti je o njem največ objavljala Dom in svet – M. Stele, R. Ložar in drugi. Po njem je prišel k nam duh grškega, monumentalnega, organsko duhovnega. S svojo kiparsko epopejo kosovskih junakov, ki naj bi bila združena v veličastno zasnovanem Kosovem hramu, je veljal Meštrovič mladini pred in po prvi svetovni vojni za pristnega predstavnika narodnega preroda.

Predavateljica je prikazala pregled očetovega življenja od Vrpolja v Slavoniji, kjer se je rodil 1883, in Otavici pri Drnišu, v dalmatinski Zagori, kjer je preživel mladost. Bilo je že v njem – kot pastir po gorah je vrezaval podobe v les, nato se je lotil kamna; ko ga je oče vzel s seboj v Šibenik, se je ves prerodil ob pogledu na katedralo, polno starega kiparstva. Bil je čudoviti otrok, o katerem je poročal celo Narodni list v Zadru. Preko Splita, kjer je kot kamnoseški vajenec utrdil svoj dar, je bil poslan na Dunaj. Študiral je na akademiji – v največji revščini – in se pridružil secesiji, dobil prvega kupca za svoje mladostno delo Vrelec življenja. Gospa je nakazala dobo intenzivnega ustvarjanja med vojnama, razstave po evropskih središčih umetnosti, aretacijo med drugo svetovno vojno, izgnanstvo v Švici in povojno zdomstvo v Severni Ameriki.

Prvotni priimek rodú je bil Gavrilović, a se je po vzdeku „meštar“ – že prej je moral biti nekdo zelo spreten, mojster – spremenil v Meštrovič.

V svetlobi večera se približam slikam, ki dobé takoj tri in večdimenzionalne oblike utelešene poezije in duha. Veličasten je Grgur Ninski, v bronu; tudi Perzefona, v svoji klasični lepoti – oba v Splitu. Strössmayer v Zagrebu, Spomenik neznanemu junaku na Avali, in znamenita Pietà v Galeriji moderne verske umetnosti v Vatikanu. Zadržim se pred Materjo pri molitvi – kakšna lepota poduhovljenega obraza, vse drugo poenostavljeno in klasično stilizirano. Bel kamen, ki se zaiskri pod dletom; iz njega se oblikuje eleganca in pomen, urejenost snovi in zlitost v vitalno duhovno. Kamen ima v sebi mnogo žlahtnega in prvinskega, da, človeškega – to je spoznal kamnoseški vajenec v Splitu; takrat in že prej – kot pastir – je vzljubil tudi epsko poezijo z njenimi svetlimi in skoraj mitičnimi liki narodne preteklosti, kjer je globlja tema vedno svoboda.

Zavest svobode je šla iz roda v rod – drugače, kot danes, ko se v materialno potrošniškem svetu naglo izgublja in je nesvoboda končno nezavestno sprejeta in družbeno opravičena. Moderna Kosova polja takoj zbledé; po dveh, treh generacijah je vse pozabljeno, preko gozdov so speljane ceste, prepadi zasuti in hiše pozidane. Deželo posedejo novi priseljenci, ki ne vedó ničesar več o bojih in žrtvah. Pjavijo se zaneseni mistifikatorji, ki pokažejo boj za svobodo kot greh – nasprotno: turško jim postane osvobodilno. Rod Meštrovičev izhaja iz Bosne, odkjer so se umaknili pred turškimi zaslužnjem. Kipar pa je našel izraz in stil v svoji nacionalni dobi v bitnem vživljanju v to epopejo boja za svobodo. Vplivala je tudi bližina grškega.

Sem sredi cikla, ki opeva kosovske junake. Meštrovič je v resnici ljudski pevec, njegove gusle so kamen in bron. Tu so mogočni Kraljevič Marko, Miloš Obilič, vdove, knezi – tu je dekle, ki išče po polju med mrtvimi in ranjenimi junaki: Kosovska devojka. Zdaj je dvignila mladega Orlovica, brez roke in noge, ki ji v poslednjih močeh govori:

– Sestro draga, Kosovko djevojko,
vidiš, dušo, ona koplja bojna,
Ponajviša, a i ponajgušča,
ondje j'pala krvca od junaka...

V kosovskem ciklu, ki ga je meštar ustvaril iz svojega najglobljega umetniškega čutenja, veje zgodovina narodnega trpljenja, a hkrati tudi njegovega ponosa in odpora. Meštrovič je eden tistih, dejal bi, „kosovskih“ Jugoslovanov, ki so imeli v sebi duha bratstva in sožitja, zavest usodne povezanosti proti tujcu. Meštrovič je bil vedno za ustvarjalno delo – za tisto, ki izvira iz grške in sredozemske kulture.

Po zadnji vojni je kipar emigriral v ZDA. Najprej je poučeval na univerzi v Syracuseu, N. Y., nato pa je od leta 1955 do smrti – 1962 – deloval na katoliški univerzi Notre Dame v Indiana South Bend, kjer je organiziral umetniško šolo. Ta doba je značilna za Meštrovičev razvoj v religiozno izraznost. Bil je neumoren pri delu in dostikrat ga je bilo mogoče slišati, ko je dejal: „Jedini način da se bude umjetnik, je rad.“

Smrt sina Tvrtka in še prej hčerke Marte ga je globoko pretresla; med poslednjimi stvaritvami je kip, ki kaže, kako se oče poslavlja od svojega sina z dolgim poljubom. Štirideset dni za njim je umrl tudi stari Meštar.

France Papež

iz slovenske kulturne akcije

nenadomestljivost trsa

V imenu vseh slabotnih kakor jaz in trs v viharju.

*Bi rad Ti pel za trs zahvalo, stoječ z vodó
in s koreninicami vere, s stebelcem iz nade,
z rjavo-sivo prašnih listov ljubeznijo.*

*Kako dehté
v tajfunu strti cveti krizanteme!*

*A mi, brezcvetni, trepetamo s solzó zemljé,
ko pade s krčevitih vej in s čudno zvite strehe
tako brez vseh koristi, grenka,*

skoz trs v srce.

*Nekje na koncu Mesta trs sloni čez rob okvira,
ki v njem se letni čas po svoje vsak lesketa.*

*Nesmrtno važni, smrtno nepomembni trs:
smehljaj se!*

Prihraniva si zadnji vzdih – do predzadnjega.

Septembra 1977 nekje na srednjejaponski planjavi

po Prvem dvomu v SKA...

Vladimir Kos.

kulturni večeri

Dr. Mirko Gogala je 9. septembra 1977 nadaljeval vrsto svojih premišljanj o EVANGELIZACIJI SVETA. Tokrat je na 5. kulturnem večeru v Slovenski hiši razpravljaval o Vsebinski evangelizaciji. Predavanje je navezal na 2. in 3. poglavje papeževe vzpodbude Evangelii nuntiandi in spregovoril o Identičnosti krščanstva in evangelizacije (v štirih stopnjah razvoja v zadnjih 17 letih); o Bistveni teološki vsebini krščanstva, pa o Krščanski prenovi področij ter človeštva. Sklenil je obširno serijo tehničnih in izredno aktualnih premišljanj na 7. kulturnem večeru, dne 14. oktobra, ko je spregovoril o Potih evangelizacije (papeške vzpodbude 4. poglavje). Zlasti to predavanje je globoko odjeknilo pri zavzetih poslušalcih, ko je referent načel problematiko o pričevanju z življenjem, o Nujnosti izrecnega oznanjevanja „navzven“ pa o Oznanjevanju „na znotraj“, slednjič pa ugotovil, komu je evangelizacija namenjena, ko je obravnal njeno vesoljnost in današnje težave pri širjenju evangelija. S svojimi predavanji – v vrsti letošnjih kulturnih večerov strokovno in kvalitetno najvišjih dosežkov – je dr. Gogala načel aktualno poglavje, ki ga je dolžan poznati in o njem razpravljati posebej slovenski zdomski kulturnik. Želimo le, da bi bila vsa razpravljanja skoraj tudi natisnjena v Meddobju, da se s tem tehničnim elaboratom teološkega odseka (ta je pobudil in pripravil vse tri večere) seznanijo slovenski zdomci kulturniki tudi v čezkontinentalni Sloveniji.

Akad. kipar FRANCE GORŠE ob 80-letnici rojstva. Slovenska kulturna akcija je svojemu dolgoletnemu rednemu članu, najstarejšemu ustvarjalcu svoje kulturne srenje odmerila letošnji 6. kulturni večer, v soboto 24. septembra 1977 v Slovenski hiši. Večer je pripravil član Nikolaj Jeločnik. Prireditve je privabila izredno zajetno število gostov in prijateljev mojstrove umetnosti. Za uvod je predsednik Kulturne akcije naslovil na jubilaranta, ki živi v Svečah na Koroškem, čestitke in izpovedal radost SKA ob mojstrovem jubileju. Pozdrav je sklenil s pismom, ki ga Kulturna akcija in vsi prisotni pošiljajo kiparju Goršetu v Sveče. (Predsednikovo uvodno besedo in pismo objavljamo na začetku te številke.) Nikolaj Jeločnik je posredoval v zapisu z magnetofonskega traku svoje srečanje z mojstrom Goršetom oktobra 1975 v Svečah; izvajanja je na nekaterih mestih popestril z živo mojstrovno besedo. Za sklep so brali mojstru posvečeno prigodnico pesnika Vladimira Kosa (ki jo objavljamo v tej številki). V drugem delu so bili udeleženci veselo presenečeni s predstavitev vrste barvnih diapozitivov novjših mojstrovih del, še iz dni

njegove prve koroške galerije v Kortah. V dokument so gledali film Antona Grdine iz leta 1954 o Goršetovi religiozni plastiki po prvih letih v ZDA. Krona večera pa je bila premiera Zrnčevega zvočnega in barvnega filma „France Gorše v Kanadi“. Film je izreden dokument mojstrove umetnosti na ameriškem severu. Pokaže na vse tehnike Goršetovega ustvarjanja, na vsa področja njegove vsestranske dejavnosti, razgrne pred gledalcem bogatijo (le izbrana dela) v Kanadi med Slovenci ustvarjenega, predstavi kiparja v torontskem ateljeju, posveti zavzeto tudi v zasebne zbirke Goršetovih stvaritev. Film je kvalitetno delo, ki bi zaslužilo posebno obravnavo. Za Kulturno akcijo predstavlja kopija, ki jo je odkupila, veliko vrednoto in hkrati dokument.

Vse tehnične priprave s projekcijami diapozitivov in obeh filmov je prevzel član Alojzij Rezelj. Zahvalimo vodstvo Misijonskega kolegija v Baragovem misijonišču, ki nam je ljubeznivo posredovalo filmski projektor in tehnika, ki ga je ravnal. Isti projektor nam je prijateljsko na voljo tudi pri ponovitvah večera po Slovenskih domovih.

Ponovitve predvajanja obeh filmov in diapozitivov so bile tudi po nekaterih Slovenskih domovih v Velikem Buenos Airesu (do zdaj Ramos Mejja, San Justo). Prireditve je pripravil član Alojzij Rezelj, ki je vsakič pred projekciranjem predstavil s kratko oznako mojstra Goršeta in njegovo delo s tekstom, ki ga je za to priložnost napisal Nikolaj Jeločnik. Dozdajšnje ponovitve Goršetovega večera so privabile veliko poslušalcev, ki so se zvečine prvič seznanili z mojstrovno umetnostjo. Kulturna akcija se s temi filmskimi predstavami prizadeva za popularizacijo svojega rednega člana umetnika Goršeta, ki je pač najvidnejši in najkvalitetnejši predstavnik slovenske kulturne dejavnosti in visoke umetnosti ne samo v čezkontinentalnem zdomstvu, marveč v nemanjši meri pred velikim svetom drugih narodov in kultur, kjer njegova umetnost še vedno prejema zaslužena priznanja. Z njegovo prisotnostjo po svetovnih galerijah pa se veliki svet najbolj otipljivo seznanja tudi s slovenskim imenom in posredno s slovensko problematiko.

O SVOJI POTI V MOSKVO, kamor je spremljal jezuitskega generala p. Arupeja, se je na 8. kulturnem večeru v soboto, 22. oktobra 1977 pogovarjal z udeleženci sestanka p. Roman Žužek DJ, profesor Vzhodnega inštituta v Rimu.

OKROŽNICA USTVARJALNIM ČLANOM

V drugi polovici oktobra je vodstvo Slovenske kulturne akcije na vse redne ustvarjalne člane v ustanovi naslovilo mimeografirano OROŽNICO s pozivom k večji ustvarjalni aktivnosti in poživljenju kulturne dejavnosti. Okrožnica posebej poziva ustvarjalne člane, naj se oglašajo s poročili o svojem delu, načrtih, dosežkih – v Glasu SKA; vabi tudi k tesnejšemu kvalitetnemu sodelovanju pri reviji Meddobje.

Okrožnica je odziv na vzpodbudo majske splošne skupščine SKA, ki je posebej poudarila nujnost pozitivne ustvarjalnega dela in povezave ustvarjalnih članov po vseh svobodnih kontinentih.

Okrožnica sklepa svoj poziv s temle pomembnim upanjem: „Upamo, da bomo mogli kljub vsem nasprotovanjem časa in drugim oviram vztrajati v svojem delu in ob srebrnem jubileju pokazati na sklenjeno verigo pomembnih rednih

ustvarjalcev in na njih plodno delo v okviru SKA – v ponos nim samim in v potrdilo kulturne zrelosti občinstva, kateremu smo poklanjali svoj trud, in ki nam je stalo z naklonjenostjo v oporo.“

Okrožnica je zaznamovana z datumom 18. oktobra 1977, podpisal pa jo je predsednik Kulturne akcije.

Mimogrede se nam zdi umesten popravek datuma ustanovitve Slovenske kulturne akcije. V okrožnici stoji v predzadnjem odstavku: „... se zavedamo predvsem tega, da bo ob koncu sedanje dvoletne poslovne dobe – 24. aprila 1979 – preteklo 25 let od ustanovitve Slovenske kulturne akcije...“. Zatrnilo ni točno: 25 let od ustanovitve Slovenske kulturne akcije bo preteklo 20. februarja 1979; konec „sedanje dvoletne poslovne dobe“ pa bo 21. maja 1979, ker je bila letošnja splošna skupščina 21. maja. Potrebno se nam je zdelo opozoriti na ta nehoteni lapsus v okrožnici zaradi dokumentarnosti in morebitnega vira poznejšemu kronistu.

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA
99. PUBLIKACIJA

FRANCE PAPEŽ

ZAPISI IZ ZDOMSTVA

160 STRANI – VEZANO V KARTON

NAROČNIKI JUBILEJNEGA DVOLETJA
PREJMEJO KNJIGO VKLJUČENO V NAROČNINO

CENA 1.500 pesov oziroma 3 dolarje

Avtor sam svojo knjigo takole označi:

Ti zapisi so nastali kot odmev življenja v slovensko zdomsko problematiko; so odziv na zgodovinska in človeška vprašanja povojnega emigranta. Niso samo kronika – oblikovani so v literarni, večslojni vizijski in poetični besedi, drugekrat prikazujejo gola zgodovinska dejstva. Morda bo knjiga tako lažje našla pot do bralca, ki se zanima za zdomske stvari, a jih išče v bolj pripovedni in občuteni obliki. V zapisih je zdomstvo razpeto od intimnega osebnega do širše zgodovinskega; zakoreninjeno je v preteklosti in morda bi se tu lahko še marsikaj dodalo in izpolnilo. Pravtako so ti zapisi nedokončani kar se tiče prihodnosti zdomske družbe.

obletnice

vinko brumen

naše zamujene priložnosti

(Nekaj misli ob 60-letnici smrti Janeza Ev. Kreka.)

Tvegano je govoriti o tem, kaj bi bilo, če bi bilo. Takšno je tudi razpravljanje o tem, kaj bi delal Janez Ev. Krek, ko bi bil rojen 40 let kasneje, bi z nami doživel drugo svetovno vojno in revolucijo ter moral oditi v tujino. Vendar moremo tudi tako poživiti spomin nanj, obenem pa nekoliko pretresti lastno vest.

Za takoimenovano delovno podmeno postavimo, da bi Krek odšel z nami iz domovine v starosti srednjih let, recimo okrog štiridesetih, in da bi bil tak, kakor je dejanski bil v svojih štiridesetih letih, to je sredi prvega desetletja tega stoletja ali pred sedemdesetimi leti.

Tedaj je Krek bil na višku svojih sil in v središču svojega dela ter našega narodnega življenja. Bil je delavski organizator, predsednik Zadrúžne zveze in glavni urejevalec zadrúžništva, predsednik Slovenske krščanske socialne („prosvetne“) zveze in voditelj vsega ljudskoizobraževalnega dela, pripravil in izpeljal je ustanovitev Slovenske ljudske stranke in postal njen podnačelnik, kot tak jo je dejanski vodil v od-

sotnosti načelnika, dr. Ivana Šušteršiča, ki se je kot državnozborski poslanec najbrž mudil na Dunaju; predaval je o modroslovju, osnovnem bogoslovju in krščanskem socialnem nauku na ljubljanskem bogoslovnem učilišču in pisal mohorjanske Zgodbe sv. pisma, hodil je predavat in pridigat v najoddaljenejši slovenske kraje ... in še in še.

Tako delo je lahko opravljal in opravil, ker so ga krasile naravne in нравne vrline, ki se redko vse najdejo pri enem človeku. Sila nadarjen, študijsko temeljito pripravljen, do neutrudnosti delaven, neizmerno požrtvovalen in nesebičen ni imel enakega med nami in težko bi mu našli podobnega do danes.

Predstavimo si ga torej takega, kot je tedaj bil, a danes med nami! Posebej mislimo na dve njegovi vrlini, ki sta neogibno potrebni zlasti vsakemu politiku, ki naj zasluži to ime, namreč na plodno ustvarjalno domiselnost in na dar za pridobivanje in druženje ljudi! Si li moremo sploh predstaviti, kaj bi danes med nami pomenila Krekova neizčrpna domiselnost?

Kar je on pač le čutil in po svoji naravi delal, nam danes zlasti za reševanje novih problemov in za iskanje novih in boljših rešitev vsem problemom pripo-roča in predpisuje znanost. Danes se toliko govori o ustvarjalnosti in skupnostni dinamiki, mi pa ob vsem tem preradi ostajamo v izročeni in celo preživetih kolesnicah.

Krek bi pač odkril in pokazal marsikako rešitev našim problemom, ki bi bila bolj posrečena in uspešnejša, kakor pa so bili odgovori, s katerimi smo na iste iz-zive odgovarjali mi. Gotovo bi s tem zadel tudi na odpor, mnogi bi se zbal za svoj ugled in vpliv, mnogim bi se njegove zamisli zdele preveč drzne in pre-malo realne, mnogi bi imeli kakršnekoli pomisleke. Saj tudi v njegovem času ni bilo drugače. A s svojim darom za pridobivanje ljudi, zlasti še mladih, je Krek nekoč in bi gotovo tudi danes potegnil za sabo mno-žico učencev in z njimi med nami opravil delo, ki bi bilo njega, njegove sposobnosti in veličine vredno.

Mikavno bi bilo pregledati našo izseljensko problema-tiko in ugihati, kaj bi na našem mestu v vsaki od naših zadev naredil Krek. A podoben poizkus bi nas peljal predaleč, bi se preveč raztegnil in mogli bi pasti v čisto fantaziranje. Saj bi morali imeti vsaj nekaj Krekove domiselnosti, da bi mogli slediti nje-nemu delu. Zato se omejimo na sledeče razmišljanje:

Profesor Karel Ozvald nam je večkrat dejal, da bi življenje marsikaterega človeka mogli označiti kot vr-sto zamujenih ali neizkoriščenih priložnosti. A najbrž to ne velja le za človeka kot posameznika, marveč tudi za človeške skupnosti. Mikavno bi bilo npr. raz-iskati, kako smo Slovenci izkoristili priložnosti, ka-tere sta nam prožili narava in zgodovina. Kar nas mo-ra še življe zanimati, pa je, kako smo mi sami, še živeči, kot zdomska skupnost izkoristili priložnosti, s katerimi nas je sicer neprijazna usoda obdarila. Saj niti najhujši pesimist ne bi mogel trditi, da je naše zdomstvo samo udar, ne pa tudi dar usode. In ta dar je kot talent, s katerim je treba tako gospodariti, da se z njim pridobijo še drugi, kakor nas uče evangeliji. Morda bi tudi tako delo bilo preobširno in preveč zapleteno za našo obravnavo. Zato se še nekoliko ome-jimo! Vprašajmo se, kako smo izkoristili vsaj tiste priložnosti, ki bi nam lahko pomagale ohraniti v slo-venstvu ali pri slovenstvu našo mladino.

Mladino označuje tudi pogled v prihodnost in pa kri-tično presojanje sedanosti, še bolj preteklosti. Ker no-bena sedanost ni tako popolna, kakor jo je nekoč sa-njala tista mladina, ki jo je potem kot odrasla ostva-rila, je ni težko kritizirati, ji te ali one pomajkljivosti očitati. Vedno je skoraj prepad med zamisljo in ostva-ritvijo, še večji pa med ostvarjenim in poznejšo kri-tično mislijo, katera se navadno navdihuje prav v ne-popolnosti ostvarjenega.

Mladina danes študira, če morda ne več kot smo nekoč mi, pa je večje število ali odstotek tistih, ki študirajo. Njihov študij je danes tudi bolj pragmatičen, kot je bil naš. Ne pravimo, niti da je boljši, niti da je slabši, omenjamo le, da je drugačen. Mnogokaj, v čemer smo mi videli velike vrednote, današnji mladini ne pomeni toliko, zelo pa ceni marsikaj, na kar smo mi morda pozabljali.

A sedaj nam ne gre za to, marveč za nekaj drugega. Bolj šolan mladina je spoznala ali vsaj pokusila tudi resno literaturo, umetnost, znanost, filozofijo. Četudi si jih ni vedno prisvojila, kakor si jih tudi mi nismo vselej in povsem, pa vsaj ve, kaj je resnična umetnost, literatura, znanost in filozofija. Pri njih si je dobila merila za presojanje kulture in njenih vrednot, ki so včasih in pravilno precej stroga. Če temu dodamo že omenjeno bolj pragmatično ali manj romantično gle-danje na svet, si skušajmo predstaviti, kako ta mladi-na presoja naše zdomsko življenje in zlasti še naše kulturno delo, pa čeprav naravnost od nje moremo le malo zvedeti.

Drugje sem že prepisal mnenje R. Lenčka, ki na raz-voju v Združenih državah opaža, da „intelektualec se laže utopi, asimilira“ ali prenarodi. Razlog za to pa je v dejstvu, da „nove generacije našega rodu so izo-bražene, izobražene v angleških visokih šolah, in ko primerjajo ameriško kulturo, jezik in civilizacijo z našo ljudsko prosveto, ki je edina ohranjala slovensko tradicijo od početka, odmirajo slovenskemu izročilu...“ (Mladika XXI (1977), 3-4, str. 37.)

Lenček ne trdi, da bi bila ameriška kultura višja ali boljša, naša pa nižja ali slabša, meni le, da tista ali taka slovenska kultura, s katero se mladina v zdomstvu največje seznanja, ne more navdušiti naj-

boljših mladih, ki so spoznali tudi drugačno in zares visoko kulturo že v šolah, potem pa jo tudi imajo v dosegi roke. V naših starih skupnostih, v ameriških in zunaj Združenih držav v zdomstvu, je umljivo kulturna raven nižja, kakor pa je svetovna in sodimo da tudi slovenska v domovini.

V zdomstvo so zlasti prej odhajali predvsem prepro-stejši ljudje, ki niso zavestno in dejavno prevzemali in nadaljevali kulture lastnega naroda. Bolj so se, bi rekel, v njej nezavedno kopali, ko so še bili doma, in so se prav tako nezavedno kopali v tuji kulturi, ko so prišli v zdomstvo. Njihovi otroci pa potrebujejo in hočejo nekaj več.

Potem pa je pri zdomcih kot takih umljivo, da od domačega zlasti ljubijo in gojijo tisto, kar jim ne-kako teži domotožje bolj na ravni čustvenega doživ-ljanja kot pa umske presoje, kar jim budi in ohranja spomine na mladost v „starem kraju“. Priložnostni oči-tek naših mlajših, da nam je npr. všeč naša narodna popevka, ker nam v njej pozvanja naša mladost, in ne samo zaradi njene umetnostne vrednosti, morda ni tako neupravičen, kot bi kdo hotel misliti.

Pa je prav tako umljivo, da zdomska skupnost kot delček naroda, ne more imeti na vseh področjih ljudi, katerih kulturno delo bi dosegalo svetovno raven, to-liko manj če se še ti, kar jih je, iz krušnih razlogov morajo ubadati z vsem drugim, kakor pa je njihov pravi poklic. Zato zdomska skupnost, tudi kadar stori vse, kar le more, ne more uspešno tekmovali s ce-lotno kulturo velikih narodov, med katere je pome-šana.

Vse to velja tudi za nas. Ponavljam, kar sem že več-krat napisal in se čutim prisiljenega ponavljati, ker je pri nas preveč ljudi, ki trgajo stavke, ne presojajo pa celotnih besedil, še manj celotno delo kulturnega ustvarjalca: Naravnost občudovanja vredno je, kar smo mogli narediti tukaj v Argentini (drugh ne so-dim); tega nam nihče ne more odvzeti. A tudi to je mnogo premalo, da bi v dušah naših mladih mogli tekmovali s kulturo širšega okolja in zmagati. Zlasti tudi zato ne, ker si ta mladina ne more niti pred-stavljati, kakšen napor in kakšne žrtve nas je to stalo, brez podpore od nikoder.

Če hočemo, da se ohranimo in da se okrepi vez naše mladine z našo narodnostjo, je potrebno več. Vpra-sanje pa je, kaj je ta več. Ena izmed možnosti bi bil tesnejši stik s kulturo doma, kar bi pomenilo obiske tam in tukaj, študij vsaj nekaterih tam, večji uvoz tam žive kulture, in še mnogokaj, kar nam ni dosegljivo, marsikaj niti ne zaželeno. Kaj nam tedaj ostane dru-gega kot še večji napor za čim višjo in čimbolj živo slovensko kulturno delo med nami samimi? Ali pa kaj takega sploh zmoremo? Vprašati se moramo tudi, ali smo vsaj doslej storili vse, kar je bilo v naši moči, ali pa smo kake možnosti zanemarili, jih ne (dovolj) izkoristili, kake priložnosti zamudili. Tudi v tem po-gledu nam nekoliko izpraševanja vesti ne bo škodovalo.

Ozrmo se bežno le na dvakrat dve možnosti, iz katerih nismo, menim, izvlekli vsega, kar bi bilo mogoče! Pra-vim dvakrat dve, ker nas ima usoda (vsaj včasih) tako rada, da nam kako priložnost ponudi celo po dvakrat, da bi jo bolj gotovo pograbili, mi pa jo še tudi drugič prezremo ali zamudimo.

Prva taka priložnost je bilo *Slovensko katoliško aka-demsko starešinstvo* z vzporednim *Slovenskim kato-liškim akademskim društvom*. Obe ustanovi sta bili namenjeni našim izobražencem, že izšolanim ali še v šolanju. Starešinstvo je prineslo s seboj zdoma neke posebnosti, ki so mu v novih okoliščinah bile v oviro. Npr. član biti in sestankov se udeleževati je mogel le, kdor je končal univerzitetne študije; ti pa niso bili vsi dejavno kulturno zavzeti, a marsikdo, ki je to bil, ni pripadal k akademikom. Starešinstvo je imelo svoj pomen zlasti v prvih letih zdomstva, ko je po besedah A. Odarja moglo zdomskim akademikom dati kraj, kjer so se še mogli čutiti akademike, se nazivati z akademskimi naslovi, medtem ko so zunaj tega kroga morali delati, kakor da nikdar niso imeli nobenega. Za dejavno kulturno delo pa starešinstvo ni bilo in ni najprimernejša ustanova. Za to bi bilo potrebno kore-nite preosnove, kar pa je pri starih ustanovah težko doseči.

Akademsko društvo je družilo in še družiti vseučilišč-nike in podobne študente slovenskega rodu. Nikoli ni bilo posebno tesno povezano s starešinstvom in ni znalo od njega dobiti, kar bi v njem moglo najti. Vendar je skraja vabilo nekatere starešine k preda-

vanjem in sestankom, potem pa je še to opustilo ter je ostalo akademski in drugače osamljeno. V vsej dobi je pokazalo mnogo manj življenjske sile, kakor bi je od mladih in akademikov smeli pričakovati. Kot kulturni dejavnik, zlasti stvariteljski se ni moglo ali znalo uveljaviti.

Usoda pa nam je še drugič stopila naklonjeno naproti. Nekateri dejavni in zavzeti kulturniki so ustanovili *Slovensko kulturno akcijo*, ki je znala v svoje vrste poklicati dejavne kulturnike ne glede na njihove šolske ali akademske naslove. Zbrala jih je precejšnje število, krepko je zaživela in se zagnano vrgla v delo ter je spočetka pokazala zares občudovanja vredne dosežke. Niso se ji pridružili vsi, ki so bili k temu poklicani, niso je podprli vsi, ki bi bili dolžni to storiti. Potem pa se je vnesla vanjo drobna, celo osebnostna politika. Da zopet ne bo napačnega umevanja, ne upravičenega in še manj neupravičenega, naj bo povedano, da je zdaj šlo tudi za velike stvari, vredne velikih ljudi in velikih naporov in dejanj; a tega dvojega je manjkalo, zato so se velike zadeve obravnavale drobnjakarsko, kar je Akcijo hromilo v njenem pravem poslanstvu in prizadevanju. Ustanova se je začela krusiti, zašla je v krizo, se sicer rešila, ni pa mogla biti to in taka, kar in kakršna bi morala biti. Ugotavljamo le dejstva, ne presojamo in ne sodimo ljudi. O vsem se je že mnogo pisalo in naj bo sodba prepuščena zgodovini. Moremo pa ponoviti, da je opravila in še opravlja občudovanja vredno delo v naši skupnosti. Kljub temu pa jo moremo šteti k ne povsem izkoriščenim priložnostim v življenju naše zdomske skupnosti.

Iz domovine smo s seboj v Argentino prinesli tudi lastno, priznano *teološko fakulteto*, torej vsaj del slovenske univerze. Kaj bi nam to moglo pomeniti! Taka ustanova s svojimi profesorji in slušatelji (ki so mogli živeti samo študiju), s svojo knjižnico in kar spada k taki ustanovi, kakor je bila spočetka skromna, bi mogla postati za nas kulturno žarišče prvega reda. Nedvomna njena zasluga je, da nam je vzgojila lepo število mladih slovenskih duhovnikov, naraščaj, ki ga v drugih stanovih in dejavnostih nismo dobili. Ni pa postala, kar bi mogla postati in bi po svojem mestu v naši skupnosti morala postati. Posebno študijo bi terjalo raziskovanje vzrokov za tak razkroj, verjetno pa je k temu precej pomagalo dejstvo, da se je najprej zatekla v oddaljeni San Luis, kakih 800 km daleč stran od krepke slovenske skupnosti, ki se je

naselila na področju Vélikega Buenos Airesa. Ko se je tej približala, pa se je preselila v Adrogué, kjer tudi ni bilo krepkejšega slovenskega zaledja. Ne samo pri njej, tudi sicer se je pri urejanju naše skupnosti in postavljanju njenih ustanov javljalo pomanjkanje uvidne in naprej gledajoče politike: vodilni dejavniki niso umeli, da morajo ustanove biti tam, kjer so ljudje, in da ni prav umetno siliti in klicati ljudi k ustanovam, ki so daleč od njih. Škoda, da naše ustanove zaradi te napake hirajo in potrebujejo več kisika, kakor jim ga moremo dati. In od fakultete gotovo še daleč nismo dobili tega, kar bi od nje smeli pričakovati.

Pa nam je usoda tudi tukaj bila bolj kot darežljivo naklonjena. Ukrajinski zdomci so v Buenos Airesu ustanovili podružnico *filozofske ali humanistične fakultete* svoje univerze sv. Klementa v Rimu. Povabili so nas k sodelovanju in nam omogočili ustanovitev posebnega slovenskega oddelka. Kaj vse bi zopet mogli tukaj ustvariti! Koliko ljudi bi moglo poglobiti svojo izobrazbo, koliko, zlasti mlajših bi se moglo poučiti o perečih slovenskih vprašanjih! A tudi ta ustanova ni mogla nikoli polno zaživeti, počasi hira in umira. Tudi tukaj je težko razbrati in naštetati vse razloge neuspeha. Gotovo ni samo naša krivda, a je tudi naša. Vsekakor je to še ena naših zamujenih, neizkoriščenih priložnosti.

Morda bi mogli omeniti še katero. A to razmišljanje zadostno spričuje, da smo krivi ne le dokaj zamud, kakor bi dejal Fr. Prešeren, ampak tudi dokajšnje kratkovidnosti, ker nismo znali razbrati prave cene vseh teh priložnosti in jih izkoristiti. Ob tem pa se nam kulturno zgublja naša biološka podrast, ker ji ne moremo postreči z zadosti čvrsto in krepko kulturno hrano, ki bi jo mogla navdušiti za slovenstvo in zadržati pri njem. Samo moralizirajoči pozivi za to niso zadosti, so brez dovoljne nagibajoče sile za to. Ko bi mladina mogla uvideti, da je vredno ostati tudi Slovenci, ko bi doživela najdragocenejše vrednote slovenske kulture, bi laže ostala pri slovenstvu, kolikor je to v naših razmerah mogoče in prav!

Ivan Cankar je Kreku očital, da je v nemški knjigi o Slovencih pozabil spregovoriti o slovenski umetnosti, pozabil da je na rokavice, se je po svoje izrazil Cankar (prim. ZD 24, str. 162 in sl.). To se je zgodilo in je bilo v tedanjih medvojnih razmerah nekako razumljivo. A ne samo Cankar, tudi Krek bi mogel danes nam očitati, da ne pozabljamo le na rokavice, da često prezremo celo roke.

nobelovci 1977

Člani švedske akademije znanosti in umetnosti, ki jim je odmerjena naloga vsakoletne podelitve nagrad iz sklada mecena Alfreda Nobela, so letos z Nobelovo nagrado odlikovali naslednje znanstvenike in umetnike:

Književnost

Španski poet VICENTE ALEIXANDRE, eden redkih še živih mojstrov slovite „generacije '27“ (Rafael Alberti, Luis Cernuda, García Lorca, Miguel Hernández) je prejel odliko za svojo „prenoviteljsko poezijo, ki zajema v enaki meri iz korenin polotoške lirične tradicije kot iz naglavnih virov bogatije modernih tokov“. Pesnik bo prihodnjo evropsko pomlad učakal 80 let. Živi odmaknjen, le svojemu umetniškemu in poetičnemu svetu – Madridu. Luč sveta je pa zagledal v Sevilli 1898. Po državljanski vojni so izšle pesniške zbirke „Mundo a solas“, „Sombra del Paraíso“, „Historia del Corazón“; najnovejše so „Nacimiento último“ (1953), „Un vasto dominio“ (1962), „Poemas de la consumación“ (1968), „Diálogos del conocimiento“ (1974). Je redni član Španske Kraljevske akademije. V utemeljitvi podelitve nagrade ugotavlja komisija, da je odlikovani pesnik „izkazal čudovito trdnost in notranjo moč, ko je ustvarjal svoje pesmi bičan od državljanske vojne, bolezni in kulturne osamljenosti...“

Pesnikov literarni portret bomo v Glasu predstavili v eni prihodnjih števil, posebej, ker je Kulturna akcija s svojim sedežem deležna v največji meri bogatije španskega kulturnega in umetniškega prostora.

Medicina

Nobelova nagrada za medicino je letos spet pripadla trem znanstvenikom iz Združenih držav. Nagrajeni so bili doktorica ROSALYN YALOW, pa doktorja ROGER GUILLEMIN in ANDREW SCHALL, vsi trije za izreden prinos k spoznanju možganskih hormonov.

Fizika in kemija

Dva severnoameriška in en angleški znanstvenik so bili deležni Nobelove nagrade za fiziko. Američana sta prof. PHILIP ANDERSON in JOHN H. VAN VLECK, prvi iz New Jersey, drugi pa s hawardske univerze; Anglež pa sir NEWILLE F. MOTT, častni profesor na univerzi v Cambridgeju.

Za raziskave v kemiji pa je bil odlikovan prof. ILIJA PRIGONIN, z zasebne univerze v Bruslju.

Ekonomija

Oče moderne teorije o mednarodni trgovini švedski profesor BERTHIL OHLIN in njegov angleški tovariš prof. JAMES MEADE, ki je to teorijo praktični uveljavil, sta prejela letošnjo nagrado za ekonomijo.

Mirovna nagrada

Nobelovo mirovno nagrado podeljuje norveški parlament. Lani te nagrade niso podelili, ker na vsem svetu niso našli vrednega kandidata zanj. Zato so lansko podelili letos dvema članicama Gibanja za mirno poravnavo v Ulstru (Severna Irska). Gibanje je poznano z imenom Mir med ljudmi. Ustanovili sta ga avgusta 1976 letošnji nagrajenki MAIRED CORRIGAN in BETTY WILLIAMS, po terorističnem atentatu, čigar žrtve so bili trije otroci – nečaki prve nagrajenke.

vinko brumen

resnica in življenjska praksa

ŽIVLJENJE nam je dano kot dar in naloga, je pa tudi naš lastni pridelek. Darovano nam je po rojstvu, z določenimi življenjskimi možnostmi. A te, ki so v nas le zasnovane, moramo sami razviti. Kolikor v tem uspemo, smo dosegli življenjsko polnost, ki je tudi naš lastni pridelek. V tej polnosti je naš tostranski smisel življenja: živimo zato, da opravimo svojo življenjsko nalogo in da jo opravimo čim boljše. Tako polnost pa more doseči le, kdor živi pristno, to je zares svoje življenje, za katero ga usposabljaajo zmožnosti in mu ga omogočajo okoliščine, v katerih mu je živeti in jih izkoristiti. To morda storimo, morda ne. Marsikako življenje, če ne skoraj vsako, bi se dalo opredeliti kot vrsta zamujenih in neizkoriščenih priložnosti, nas je večkrat svaril moj akademski učitelj K. Ozvald.

Z umno uporabo in izrabo zmožnosti in okoliščin moremo doseči polnost, ki jo iščemo. Zato pa jih moramo poznati, spoznati, odkriti resnico o njih. Polnost in pristnost življenja je mogoča le v resnici in z resnico. Pravo poznanje sebe in sveta okrog nas je prvi pogoj za to.

Resnica, ali bolje, spoznanje resnice je torej naša življenjska potreba. Saj naša naloga ni le živeti, marveč tudi prav živeti, v življenju prav ravnati. Kaj je prav in koliko je to, pa nam pove le spoznanje, resnica, ki smo jo spoznali, to je, jo uzrli in si jo osvojili.

Iz tega bi mogel kdo sklepati, in marsikdo res sklepa, da je resnično le tisto mnenje, ki se izkaže v službi življenjske prakse in da je življenjski uspeh tudi glavni, če že ne edini razpoznavni znak resnice oziroma spoznanja. Prava, to je gotovo resnična podoba osvetja da je tista, ki nam omogoča vnaprej očrtavati tek zvezd in drugih nebesnih teles, napovedovati mrke in podobno. Na videz je to res tako.

Ostreje bi mogli označiti razliko med takim mnenjem in tistim, ki ga imamo za pravega in na katerem temeljijo vsa ta razmišljanja, če rečemo, da resnica res koristi življenju, a da ni služabnica življenja, da se ne sme udinjati življenjski praksi. To bi pomenilo, da je sicer zares dokončno uspešno le življenje, ki išče resnico in se ravna po njej. Ni pa resnica primorana izrečno služiti življenju, ozirati se na to, kaj življenje potrebuje in se morda celo kazati taka, kakršna bi bila v prid trenutnim potrebam kake življenjske prakse.

SMO pred znanim težkim vprašanjem, kaj je prvo in temeljno, misel ali dejanje, teorija ali praksa. V življenju je oboje združeno. Življenje samo je gotovo dejanje ali veriga dejanj, je praksa. V življenju gremo za nekimi smotri, jih skušamo doseči, jih dosegamo popolneje ali manj popolno, toda življenje je vesčassen boj za nekaj in ta boj je praksa, je vrsta dejanj. Vendar ta dejanja ne ostvarjajo smotrov kar na slepo, nekako tako, kakor je znani butalski kovač Fr. Milčinskega koval svoje orodje. Tolkel je po žarečem železu in na vprašanje, kaj bo skoval, je odgovarjal: če bo ploščato, bo lopata, če pa bo zobato, bodo vile. To se pravi, bo to, kar bo nastalo. Ne da se tajiti, da v življenju prevečkrat sicer ravnamo kakor butalski kovač, vendar to ni pravo človeško življenje. Potru-

Letošnjo mirovno nagrado pa je parlament v Oslu prisodil organizaciji AMNESTY INTERNATIONAL, ki se posebej prizadeva za svobodo političnih jetnikov po totalitarnih državah in po svetu sploh. Zasluga te organizacije je zmanjšanje zaporne kazni Slovincu sodniku Miklavčiču, ki je bil lani obsojen v Kranju na več let strogega zapore, med drugim tudi zaradi protirežimskih zapisov v svojem zasebnem dnevniku, predvsem pa zaradi članka o resničnem obrazu Osvobodilne fronte, ki ga je objavila tržaška slovenska revija Zaliv.

Razen mirovne bo vse nagrade ob posebnem slavlju decembra nagrajencem izročil švedski kralj; mirovno pa norveški kralj.

premišljanja

diti se moramo, da ugotovimo, kaj je pravo, da po spoznanju odločimo, kaj hočemo doseči in da se ozremo tudi po možnostih, da to dosežemo. Pred našim dejanjem mora hoditi naše spoznanje.

Spoznanje je sicer vsaj v svoji prvinski obliki že vteleženo dejanju; to namreč ni zgolj dejanje, marveč dejanje, ki že sledi neki misli. Misel je tako vsaj logično prva, brez nje bi dejanje bilo in ostalo slepo, prepuščeno slučaju, kakor je bilo kovanje butalskega kovača.

Misel ali spoznanje sveti na pot dejanju; dejanje je toliko gotovejše, pravilnejše, kolikor bolj je pripravljeno po misli. Zavisi od misli, kar pa zopet ne pomeni, da je le neka praktična vsvaritev misli. Dejanje ima svojo bitnost, je nekaj samosvojega, a v misli dobi drugačno pomoč, da more biti čim boljše. Na nek način uspešno, dobro dejanje zares potrди misel, ki mu je posvetila na pot. Nikakor pa ne more biti glavni, še manj edini razpoznavni znak pravilnosti ali resničnosti misli. Resnica ni zato resnica, ker pomaga dejanju k uspehu; obratno je res, pomaga mu k uspehu, ker je resnica.

Četudi bi veljalo, da smisel življenja ni spoznanje, gledanje resničnosti, marveč ostvarjanje ali vsaj izpopolnjevanje resničnosti, in četudi velja, da je spoznanje resničnosti pač najvažnejši pogoj uspeha pri tem izpopolnjevanju, vse to ne jemlje resnici njenega prvenstva, ki temelji na dejstvu, da resnica je resnica, kadar to je, četudi je nihče ni izkoristil v kakem dejanju, četudi ni proizvedla nobene prijemljive koristi.

POZNAMEO celo nauke, ki hočejo iz dejanja, iz prakse napraviti glavni, če ne edini razpoznavni znak pravilnosti spoznanja. Najčesteje to trdijo ljudje, ki so sami povsem predani življenjski praksi, zlasti politični praksi. Politiki je svojsko, da hoče vladati vsemu, tudi človekovi misli, tudi vsemu tistemu, kar se ji po lastni naravi najbolj izmika. Zato terja od misli ali od spoznanja, da služi njeni praksi, da imenuje resnico to, kar ona ima ali hoče imeti za pravo, kar njej služi. Včasih dela bolj surovo z naravnostnim siljenjem misli v kalupe in shemo svojih nazorov in namenov drugič pa bolj pretanjeno postavlja mislim kot merila in sodila nauke kakih posvečenih „klasikov“ ali „avtoritet“, ki pa jih rada tolmači v skladu s svojimi trenutnimi potrebami in jih tudi pretolmači, kadarkoli se potrebe spremenijo.

RAZLIKOVATI moramo ostro med tremi vprašanji: kaj je resnica, kako vemo, da je to resnica, in koliko smo pripravljene to sprejeti in priznati kot resnico. Na prvo vprašanje še vedno najbolje odgovorimo, da je resnica, ali točneje, da je spoznanje tista misel, ki o stvarnosti meni to, kar stvarnost zares je; ali resničnost naših spoznatkov je v njihovem skladju s stvarnostjo. Nič drugega ne more napraviti iz naših misli resničnih spoznatkov, niti ne dejstvo, da so komu všeč ali ne, da čemu služijo ali ne. Seveda s tem odgovorom niso rešena vsa vprašanja, niti jih tukaj ne bomo skušali reševati: kako more naše mišljenje zajeti zunanjo stvarnost, kako more v njem biti skladje med mislijo in stvarjo, kako se more stvar-

nost sploh izraziti v misli, ali ne gre pri tem za neko podvojitev stvarnosti in podobno.

Tukaj nas zanima odgovor na drugo vprašanje: kako vemo, da je zares resnično, kar imamo za resnično, da zares izraža stvarnost tako, kot je. Na to vprašanje se nam ponujajo razni odgovori, nekatere od teh si bomo ogledali v prihodnjih premišljevanjih, a med njimi je tudi že omenjena trditev, da je življenjska praksa pravi razpoznavni znak ali porok resničnosti naših spoznatkov. Spoznanje, ki se v praksi izkaže, da je resnično, če se ne izkaže, pa da ni, ali vsaj ne moremo vedeti, ali je ali ni.

Če si življenje natančneje pogledamo, pa lahko uvidimo, da kdaj tudi zmeta lahko praksi služi, a zato še ne bomo mogli trditi, da je tedaj zmeta postala resnica. Mislimo samo na uspeh, ki ga more doseči spretna, celo prav lažniva propaganda, zlasti v političnem življenju. Saj more navdušiti ljudi, da napno vse sile in tako dosežejo smotre, ki jih brez tega ne bi dosegli. Primerov menda ni treba navajati.

Tudi na to drugo vprašanje pa imamo v filozofiji odgovor, kateri morda vendarle najbolj odgovarja, namreč da je pravi razpoznavni znak in porok pravilnosti naših spoznanj to, čemur pravimo razvidnost. Ta je nekaj neposreden uvid v stvarnost, doživetje, v katerem se nam stvarnost sama nekako odpre, razodene, sama izpriča, da je taka, kakršno vidimo in doznavamo. A. Ušeničnik to doživetje takole opredeljuje: Razvidnost „je objektivno svojstvo dejanstva, je prav tista jasnost, tista prozornost, tista spoznatnost resnice, ki omogoča umu intuicijo...“ taka prisotnost resnice v umu, da „duh objektivno istost subjekta in predikata ali sam v sebi ali v drugi resnici tako rekoč ‚zre‘, ‚vidi‘...“ (ZS VII, 93). Naravnost ponuja se nam tukaj tudi Vebrova misel tako imenovanega „zadevanja“, a bi nas razpravljanje o tem zapeljalo predaleč.

Seveda tudi ob tem še ostaja mnogo temnih točk, tudi tukaj bo treba še marsikaj razjasniti.

ŽIVLJENJSKO važno je tudi tretje vprašanje oziroma način, kako nanj odgovorimo: kaj smo pripravljene kot resnico sprejeti in priznati. Kajti resnica je vrednota, vrednote pa se nam predstavljajo tudi kot najstava, da uporabimo posrečen izraz Fr. Vebra, to je kot nekaj, čemur se moramo ukloniti, po čemer se moramo ravnati. Ko spoznamo in priznamo, da je resnica taka in taka, že več ne smemo ravnati proti temu spoznanju, marveč le v skladu z njim, sicer je naše ravnanje zlo. Ker pa je človek raje premeteno kot umno bitje, se hoče taki zahtevi izogniti, zato taji resnico, noče je videti in priznati. Zato išče take razpoznavne znake resnice, ki mu dajejo prav v tem, za kar hoče, da bi bilo prav, kar more prilagajati svojim potrebam ali celo muham. Tudi življenjska praksa utegne biti to; saj se praktik rad najprej odloči za neko prakso in to nato določi tudi kot sodilo resničnosti ali pravilnosti nje same in vsega drugega. Da se pri tem suče v blodnem kolobarju, to ga ne moti.

En muchos países, la evolución de la sociedad está arrinconando muchas costumbres religiosas. Muchos niños y jóvenes apenas tienen ocasión de encontrar a la Iglesia en su camino. Muchas veces el catequista topa con la indiferencia y el rechazo. Los nuevos modos de pensar y vivir con mucha frecuencia ya no son cristianos. Aun entre los bautizados hay muchos que tan sólo de vez en cuando, o tal vez nunca tienen ocasión de oír el mensaje del Evangelio.

En muchos países, esta misión de catequizar no puede ejercerse con libertad; son los países en que se limita de modo intolerable, o se suprime totalmente, el ejercicio de los derechos humanos fundamentales y, entre ellos, el derecho a la libertad religiosa. En esos países, a menudo las declaraciones sobre el respeto a la libertad religiosa son meramente formales, no existiendo ni verdadera libertad para que la Iglesia impregne la vida con el Evangelio en su integridad, ni el derecho efectivo de reunirse para la catequesis, ni de disponer de tiempo, locales, libros y material didáctico necesario, y ni siquiera el derecho de formar catequistas.

Esta es una situación de sufrimiento que debe ser compartida por toda la Iglesia universal. Ningún poder del mundo tiene derecho a impedir que las personas busquen la verdad, la acojan libremente, la conozcan con la mayor plenitud y la profesen libre y abiertamente. La Iglesia, al reivindicar el derecho de catequizar, defiende la libertad fundamental del hombre.

PRAVILNO razmerje med teorijo in prakso, oziroma med mislijo in dejanjem, pa bi opisali takole: Praksa je opravljanje neke naloge, reševanje nekaj življenjskih problemov, urejanje zadev, boj za izpopolnjevanje sebe, drugih in obližja. Da to more, pa je praksi potrebno, da pravilno vidi in presodi probleme, s katerimi se ima spoprijeti, da vidi in presodi, kake možnosti dopuščajo, kaj se da iz njih narediti. To pa terja študij problemov, miselni boj z njimi. Tako se mišljenje res vzbudi ob praksi in lahko dela zanjo. Do tukaj je vse v redu. A ko se misel posveti svoji nalogi, četudi vzeti iz prakse, se mora po svoji naravi zanimati zanjo, iskati le to, kar je v stvari, ki jo raziskuje, resnično in kakšna je ta resnica. Ne more in ne sme vprašati prakse, kakšno resnico ta želi ali potrebuje, kaj naj torej uči kot resnično. Kot resnično sme in mora razglašati le to, kar se ji je kot resnično pokazalo. Če ta resnica praksi služi, je prav; če ne služi, mora praksa pač iti mimo nje, nikdar in nikakor pa nima pravice terjati, da se resnica prilagodi njenim namenom ali zahtevam. Naj ponovimo, da je edino merilo resničnosti misli stvarnost sama, resnice ni mogoče določevati ali zapovedovati, kot resnice je tudi ne zavračati ali obsojati. Resnica je resnica, ker je resnica, in ostane resnica, ker je to.

Vendar je resnica prav zato to, ker je resnica, samo po sebi in končno tudi praksi potrebna in koristna. Dokončno učinkovita in uspešna je praksa, ki se prilagodi stvari, to pa lahko stori le, če stvar dobro pozna, k čemur pa ji kaže pot misel, resnična misel, spoznanje.

KO je Platon hotel, da bi filozofi bili vladarji ali vladarji filozofi, je želel, da bi se tudi politični praksi posvetili ljudje, ki so že v teoriji spoznali resnico in so se naučili resnico iskati in odkrivati ter ji v praksi slediti, se po njej ravnati. Ni mu bilo v mislih, da naj bi vladarji filozofirali tako, da bi tudi filozofiji z odloki in zakoni določali, kaj naj ima za resnično.

Naš Ušeničnik je dobro vedel, da je čista resnica že kot taka tudi najuspešnejša vodnica praksi, celo verski. Saj je menil, da celo apologet naj pri svojem delu išče le resnico, „vse njegovo teženje naj gre samo za resnico, pa si bodi takšna ali takšna. Če je resnica iz Boga, bo tako ali tako nazadnje razodela Boga.“ (BV XXVII, 3-4, str. 195). To se pravi, če je resnica res resnica, če res pravilno prikazuje stvarnost, bo pomagala k uspehu tudi v urejanju ali izpopolnjevanju stvarnosti, ne da bi morala to izrečno iskati. Seveda je tukaj mišljeno le čisto spoznanje, ki pa je temelj vsakemu drugemu. Če se spoznanje poniža v službo kakršnekoli še tako odlične in plemenite prakse, potem njegov dosežek ni znanost, še manj filozofija, marveč postane ideologija.

To je dobro umel Ušeničnik. Ko bi tudi mi v svojih apologetskih (in niti ne verskoapologetskih) naporih sledili Ušeničnikovem navodilu in vedno iskali le resnico, ne zagovora take ali drugačne, sedanje ali pretekle prakse, bi si prihranili marsikako neprijetnost, zamero ali še kaj drugega.

ob balantičevem zbranem delu

dr. jože kveder o sošolcu francetu balantiču

Dr. Jože Kveder, slovenski zdravnik v Spittalu ob Dravi, je 28. avgusta 1977 pisal predsedniku Kulturne akcije daljše pismo, v katerem prve štiri strani odmeri svojim spominom na gimnazijskega sošolca pesnika Franceta Balantiča. Prosil je predsednika, da odstavke, ki govore o pesniku, objavimo v Glasu. To storimo z velikim zadovoljem, posebej ker pisanje dr. Kvedra pritrjuje celo takšnemu nom maudit, kot je Mitja Mejak (ob objavi njegove javnosti dozdej nepoznane razprave o Balantiču in njegovi poeziji pred meseci v Glasu, smo bili deležni ognja in žvepla z vrhov nekega obrobnega „ortodoksnega“ zdomskega lističa!). Strani dr. Kvedrovega pisma, ki nam jih je poslal predsednik Debeljak konec oktobra, objavljamo v dobesednem ponatisu, brez vseh ortografskih in stilističnih popravkov. Mastno natisnjeni stavki in besede so v rokopisu podčrtani.

Spittal/D, 29. 8. 77.

Spoštovani gospod doktor!

Veliko, za emigrantske razmere ogromno, je bilo že napisanega o pesniku Francetu Balantiču. Doma, pri Vas – Sij, Glas, Meddobje – pisali ste Vi, dr. Baraga, dr. Brumen in drugi – v Trstu – Gorici. Dajte tudi meni kot dolgoletnemu sošolcu Franceta Balantiča v „Glasu“ vsaj malo prostora, da napišem nekaj besed. Sedel je enkrat eno celo leto poleg mene, več let prav blizu. Velikokrat sva hodila skupaj domov iz šole (v spremstvu tudi – sošolca, lani umrlega kritika, filmskega režiserja, pesnika Franceta Kosmača!). Nekajkrat je bil pri nas (kot Janez Šmon!) v št. Petru (fara umrlega našega župnika A. Košmerlja) ob raznih prilikah. Torej blizu dovolj!

Pred menoj leži fotokopija ocen (redov) iz slovenščine našega 8 c razreda – v letu 1940/41. – Klas. gimnazija – vseh 46 učencev, ocen, ki nam jih je dal Prof. Gspan Alfons (tedaj naš razrednik). Pri Balantiču je namesto ocen velikokrat ničla – menda je bil bolan. Moj prijatelj sošolec iz Ljubljane mi piše, dobesedno: Bil je bolan na smrt, trdi njegova sestra, da so mu na smrtni postelji prižgali svečo... Ni pa to 100% podatek, pravi prijatelj.

Dr. Mirka Rupla, ki nas je poučeval slovenščino v prejšnjih razredih, sem srečal na kratko po vojni v Gradcu, kjer sem študiral, pa kdo je v tistih trdih časih mislil na F. Balantiča in njegovo poezijo, sicer bi ga gotovo vprašal to in ono. Žal da prepozno, a gotovo omembe vredno.

Povod, da Vam pišem, dragi g. doktor, je pismo Toneta Zrnca v Glasu maj-junij 77. Najnovejše odkritje: „Balantičevi soneti o izseljencih so pesnikov prvi sonetni venec“. Tega ne verjamem, ne rečem, da to trdim, a ne „karajte“ me zaradi tega, ker ne verjamem – morda ima moj sošolec T. Zrnc boljši spomin. Po mojem pa je bilo takole. Neko šolsko (ne domačo) nalogo v jeseni 39. oz. spomladi 40. je napisal Balantič v verzih. Tema: (spet, to trdi moj sošolec iz Ljubljane) je bila „List iz dnevnika“ (pravi: če se prav spominjam!). Balantič je napisal doma dva (2) soneta. Dr. Rupel jih je prečital in napisal: odlično – brez korektur. Menda jih je potem prečital v zbornici. Nam gotovo ne! Dostavlja še: „To je torej vse, kar se spominjam. Mislim, da bo držalo. Bom pa še malo povprašal, če bom srečal kakšnega sošolca...“ Temu mnenju se jaz osebno popolnoma pridružim.

Od 8 c razreda imam tudi kopijo (40/41). Glavo fotokopije citiram dobesedno: „Seznam učencev 8 c drž. klas. gimn. v Lju., ki so (prijavljeni? – moja opomba!) na šolski ekskurziji dne 30. maja 1941 v Velike Lašče, Raščico, Podsmreko, Retje in Ortnek: Ekskurzijo vodi Alfonz Gspan, prof. klas. gi. v Lj.“ Potem nas je navedeno 44 dijakov (namesto 46 – dva, Opara in Šmon nista navedena!) po abecedi. Nekaj imen je prečrtanih, med drugimi tudi Balantičevo, Zrnčevo in moje – ti se izleta – kot mi sporoča prijatelj – niso udeležili, zakaj ne vem, – Na koncu: „V Lj. dne 29. maja 41. Ravnatelj M. Bajuk – pečat gimnazija.“

Zakaj opisujem vse to. Vsaj jaz sem prepričan, da mi vsi skupaj iščemo resnico in dejstva o Fr. Balantiču. V Argentini živi še moj sošolec J. Petek CM, v Kanadi J. Jeretina – v USA L. Gregorin, M. Merala in M. Jenko (dr. med.). Precej jih je še doma. Tudi te bi bilo treba vprašati kaj mislijo o vsem tem.

O Balantiču sem z nekaterimi govoril tudi, ko sem bil na obisku pri Vas v Argentini letos aprila. Največ z mojim dobrim znancem prof. Geržiničem, obljubil sem mu, da bom zbral o Balantiču vse, kar bo le mogoče; kot rečeno vedo moji še živeči znanci-sošolci marsikaj. Živi tudi nekdo, ki se je z Balantičem dolga leta vozil iz Kamnika v Ljubljano in nazaj. In 32 let po vojni smo menda vsi, oni tam doma in oni daleč zunaj, jaz blizu domovine, le enega mnenja, povedati namreč čisto resnico nam vsem in potomcem – o tem čudovitem človeku-pesniku.

Drugi s katerim sem o Balantiču govoril v Argentini je bil dr. Marko Krenžar, katerega sem obiskal z mojim prijateljem Rantovim Pavlom. Žal, tokrat le nekaj besed, ker nisva bila sama, tudi nisem imel več časa. Omenil pa sem ob tej priliki, da ni pravilno – prvič – da se poskuša narediti iz Balantiča nekaj, kar nikoli ni bil (politično!) in – drugič –, da je bil F. Balantič vse drugo, gotovo pa ne vojak, ne borec, ne ideolog, ne politik, tudi da ni šel k domobrancem povsem „prostovoljno“. Tudi jaz sem prepričan, da doma ni povedal, da gre k domobrancem (kot omenja dr. Baraga). Morda se je, boječ kot je bil, bal, ali ne upal povedati. Prav tako je gotovo – toliko sem ga jaz poznal – da se sam od sebe ni nikdar obrnil h katerikoli politični oziroma ideološki grupi. Bil je tih, bolezensko miren, pesimist, razdvojen, introvertiran – daleč, povsem odsoten od dnevnih družb in političnih dogodkov. Rad (nezavestno!) se je pustil voditi od drugih, bil od njih odvisen, jim pokoren in dolžan – vsem, ki so mu bili gotovo blizu, uslužni in v skrbeh zanj. Ščasoma so ga, zaradi teh lastnosti in medsebojnega razmerja povsem obvladali in prevladali. Še eno mnenje o njem. Je ne le slutil, agonijo, konec in smrt, doživel je vso transcendentnost; gotovo redkost za človeka v cvetju mladosti, edinstveno!

Od vseh ocen, ki so bile do zdaj o njem napisane mi je – spet, meni osebno – najbolj ugajala – ona od Mitje Mejaka v „Glasu“ (nov.-dec. 1976). On pride Balantiču najbližje. Ponovno trdim, da je to moje osebno mnenje.

Vem pa, da s temi vrsticami posegam v sršenje gnezdo – nič zato, povdarjam, da menda res vsi iščemo resnico. Vesel bi bil, če se bodo še drugi okorajžili – brez strahu od desne in leve – in prispevali vse, karkoli je resnično in pošteno, k tej diskusiji.

Sploh je bil 8 c razred v letu 1941 – v začetku vojne – zato tudi z vojno maturo – čudovito zanimiv konglomerat maturantov iz vseh strani, struj in miselnosti. Pisatelji, slikarji, igralci, pevci, pesniki, časnikarji in še kaj. Približno ena tretjina je mrtvih – padlih na obeh straneh, druga tretjina je doma, tretja v tujini.

CORREO ARGENTINO CENTRAL Y SUB 7	TARIFA REDUCIDA CONCESION 6228
	R. P. I. 1328339

GLAS je glasilo Slovenske kulturne akcije. Izide dvanaestkrat na leto. Urejuje ga José Petric, Zapiola 1723, ID, 1426 Buenos Aires, Argentina. Tisk Editorial Baraga del Centro Misional Baraga, Colón 2544, Remedios de Escalada 1826, Pcia. Buenos Aires, Argentina. Vsa nakazila na: Alojzij Rezelj, Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires 1407, Argentina - Editor responsable Slovenska kulturna akcija (Valentín Debeljak), Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires 1407, Argentina. - Za podpisane članke odgovarja podpisnik.